

YAHUDİLİĞİN ERKEN DÖNEMLERİNDEKİ ÖRTÜNME GELENEĞİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Hakkı Şah YASDIMAN*

AN ESSAY ON WOMEN'S CLOTHING OF THE EARLY PHASES OF JEWISH TRADITION

In the old Jewish tradition, women had to cover their entire body from shoulders to ankles. In order to comply with the conditions of modesty, they also covered their heads and faces in the presence of strangers. This tradition mainly comes from the teachings of the Talmud. As a matter of fact, only heathen women are allowed to go out bear-headed. Being bear-headed was forbidden and considered as disorderly and immoral conduct. If a woman disobeys this old Jewish ordinance, such violation leads to divorce and forfeit her right to receive a dowry. On the other hand, married women are required to cover their faces in the presence of strangers. This act of veiling marks the transition from girlhood to womanhood. According to the Biblical and Talmudic sources, some traditional customs of the Israelites and of the Jews of Palestine bore striking similarity to those of neighbouring peoples. We are of the opinion that the Jewish women's clothing in the early stages of the Jewish history partly takes its source from the religious sources, and partly from the surrounding cultures.

GİRİŞ

Kadınların örtünmesi geleneği, tarihsel süreçte, pek çok kültürde karşımıza çıkmaktadır. Değişik kültürlerde rastlanılan bu geleneğin, genelde benzer özellikler göstermesine rağmen, bazı toplumlarda örtünmenin farklı yorumlandığı ve farklı uygulandığı da görülmektedir. Bu yorum ve uygulama farklılıklarının, örtünme olgusunun etrafındaki bir kısım problemleri çözmek gayretinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Günümüzde de benzer bir durumun varlığından söz etmek mümkündür. Biz bu makalenin güncelliği devam eden örtünme konusunda yapılacak çalışmalara ışık tutacağını düşünüyoruz.

Tarih boyunca örtünmenin görüldüğü toplumlarda bu gelenekle ilgili en fazla dikkati çeken hususlardan birisi, belki de en önemlisi, bu uygulamanın dinsel bir söyleme dayandırılıyor olmasıdır. Araştırmamızda, "Yahudilik" çerçevesinde, dinsel söylemin kadınların örtünmesi geleneği üzerindeki etkisi gözden geçirilecektir. Ayrıca, yaşayan kültürün örtünme adetleri ile münasebeti de yine Yahudilik ölçeğinde mercek altına alınacaktır.

* Yrd. Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. yasdیمان@yahoo.com

Yahudi kadınların yaşamlarında Fransa'daki Rönesans'ın ve Avrupa'daki Sanayi Devrimi'nin önemli izlerinin olduğunu söyleyebiliriz. O günlere kadar - genellikle- evlerinde oturan Yahudi kadınları, hem Rönesans'ın getirdiği hürriyet havasından kaynaklanan yeni fikirlerin etkisiyle ve hem de sanayinin gelişmesinden sonra insan gücüne duyulan ihtiyaç nedeniyle dışarı çıkmaya başlamışlardır. Önceleri fabrikalarda işçi olarak çalışmışlar, arkasından da sosyal hayatın diğer alanlarında görülmüşlerdir.

Bu süreçte, Yahudi kadınların hayatında izlenen önemli değişim ve dönüşümlerden birisi de onların geleneksel kıyafetlerinde olmuştur. Özellikle de, günümüz modern Yahudi kadınlarının giydikleri kıyafetler ile daha önceki yüzyıllarda yaşayan kadınların kıyafetleri arasında büyük bir fark bulunmaktadır.

Makalemizde, Yahudi kadın kıyafeti de ele alınacak olmakla birlikte, başlıkta kullanılan "örtünme" kavramından asıl kastettiğimiz başın kapatılmasıdır. Dolayısıyla, araştırmamızın temel kurgusu "başın kapatılması" üzerine olacaktır. Bu arada kadınların vücutlarını kapatmaları ile ilgili görüşlerden ve Yahudi kadınların asırlarca üzerlerinde taşıdıkları kıyafetlerden de genel bir şekilde bahsedilecektir. Çalışma alanımız ise; Yahudi kutsal kitaplarından sadece "Eski Ahid¹" ve "Talmud²"un yazıldığı (yaklaşık MÖ XIII-MS VII.³) asırlar ile sınırlı kalacaktır.

ESKİ AHİD'DE ÖRTÜNME/BAŞIN KAPATILMASI

Eski Ahid'de, kadınların kıyafetine konu olabilecek ifadelerin ilk defa İbrahim'in oğlu İshak ve sözlüsü/nişanlısı Rebeka'dan bahsedilen metinde geçtiği görülmektedir.

Bu metne göre İbrahim, oğluna bir eş bulması için, kölesini doğup büyüdüğü memleketi Mezopotamya'ya gönderir. Köle, İbrahim'in akrabalarından Rebeka'yı, babası Nahor'dan ister. Onun bu teklifi kabul etmesi üzerine, Rebeka'yı da yanına alarak geri döner.⁴

Bütün bu olayların anlatıldığı bölümde, evlenecek gençlerin birbirlerini ilk defa nasıl ve nerede gördükleri üzerinde durulurken, karşılaşma sırasında Rebeka'nın gösterdiği tepki ve sergilediği tavrın yanında peçesinden de bahsedilir. Metin şu şekildedir:

"Ve İshak akşama doğru düşünceye varmak için tarlaya çıktı; ve gözlerini kaldırıp gördü, ve işte, develer geliyordu. Ve Rebeka gözlerini kaldırıp İshak'ı görünce, deveden indi. Ve köleye dedi: Bizi karşılamak için tarlada yürüyen bu adam kimdir?

¹ Eski Ahid'in yazılımı, muhtevası, son şeklini alıp kitap haline getirilmesi vb. konular için bkz. *JPS Hebrew-English Tanakh: The Traditional Hebrew Text and the New JPS Translation*, The Jewish Publication Society, Philadelphia, 1999, Önsöz bölümü, ss.1-11. Tanyu, Hikmet, "Yahudiliğin Kutsal Kitapları ve Esasları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1996, C.XIV, ss.94-124; Harman, Ömer Faruk, *Metin, Muhteva ve Kaynak Açısından Yahudi Kutsal Metinleri* (Basılmamış Doçentlik tezi), İstanbul, 1988, ss.1-40, 199-225.

² Talmud'la ilgili olarak bkz. Maccoby, Hyam, *Back to the Sources Reading the Classic Jewish Texts a Touchstone Book*, Ed. Barry W. Holtz, Simon & Schuster, New York, 1984, ss.129-176; "Talmud", *The Jewish Encyclopedia*, Funk and Wagnalls Co., New York, 1951, C.XII, ss.1-30; Revel, H., "Talmud", *The Universal Jewish Encyclopedia*, Ed. Isaac Landman, Universal Jewish Encyclopedia Co., Inc., New York, 1948, C.X, ss.162-163; Wylen, Stephen M., *Settings of Silver: An Introduction to the Judaism*, Paulist Press, New York, 1989, ss.185-194.

³ Tevrat'ın bizzat Hz. Musa tarafından yazılmadığı konusunda ileri sürülen görüşler dikkate alınırsa bu tarihi biraz daha geriye çekmek de mümkündür. Tevrat konusunda geniş bilgi için bkz. Adam, Baki, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, Seba Yayınları, Ankara, 1997, s.77; Ellis, Peter, "The Mosaic Authenticity of the Pentateuch", *The Men and the Message of the Old Testament*, The Liturgical Press, 1975, ss.55-56.

⁴ Bkz. Tekvin, bab 24.

Ve köle: Efendimdir, dedi; ve Rebeka peçesini alıp örtündü.⁵”

Metne göre, Rebeka, İshak’la ilk karşılaşmasında yüzünü peçe ile kapatır. Rebeka’nın böyle davranması, o dönemlerde Yahudi kadınları arasında, ya da en azından evlenecek kızlar arasında, yüzün peçe ile kapatıldığına dair bir geleneğin varlığını göstermektedir.⁶

Diğer taraftan, İshak’ın -yaklaşık olarak- MÖ XIX. asırda yaşadığı ihtimalinden hareketle,⁷ Rebeka ile İshak arasında geçen olayın, Yahudiler arasında kadınların (veya, burada ifade edildiği gibi, sözlü/nişanlı kızların) yüzlerini peçe ile kapatma adetinin Musa peygamberden de yaklaşık 5-6 asır öncesinde uygulanan bir gelenek olduğu anlaşılmaktadır. Hatta, yine aynı metinden bu geleneğin söz konusu tarihten çok evvel tatbik edildiği sonucu da çıkarılabilir. Çünkü, Rebeka’nın böyle davranması, onun daha önceden bilinen ve uygulanan bir adeti tekrarladığını düşündürmektedir. Yani, onun ya eskiden beri -İbrahim’den önce- Mezopotamya’da yaşayan kavim ve milletler⁸, ya Kenan Diyarı’nda bulunan topluluklar⁹ ya da Kenan Diyarı’na göç etmiş Yahudiler arasında¹⁰ yaygın bulunan örtünme geleneğine uygun davranmak için böyle hareket etmiş olabileceği gibi ihtimaller akla gelmektedir.

Hangi ihtimal üzerinde durulursa durulsun, yukarıdaki metinden İbrahim ve

⁵ Tekvin, 24:64-65. Bu metinden anlaşıldığı üzere, evlenmemiş kızlar kölelerin yanında peçe takmamakta idiler.

⁶ Daha sonra asırlarca Yahudi gelinlerinin geleneksel kıyafeti olarak uygulanan peçe ile yüzü kapatma adeti işte Rebeka’nın bu davranışı ile ilişkilendirilmektedir. Hatta bu gelenek günümüzde de, kısmen bile olsa, evlenme törenlerinde devam ettirilmeye çalışılmaktadır. Bu uygulamanın günümüzdeki şekline bir örnek olmak üzere bkz. A Short History of the Jews of Greece, Jewish Museum of Greece, Wedding Costumes 19th c., <http://www.greecetravel.com/jewishhistory/museum.html>

⁷ Talmud’da Adem’den İshak’a kadar verilen kronolojik tarihler için bkz. Talmud Bavli [Bundan sonra “Talmud Bavli” yerine bu kelimelerin kısaltılmış şekli olan “TB” harfleri kullanılacaktır], Avodah Zarah, 9a, dipnot 10, 12 (*The Sancino Talmud* [Rashi, Tosafot ve Torah Ohr ile birlikte Talmud metni, Talmud indeksi, Rashi on Torah ve dipnotlardan oluşan, kelime ve konu taraması yapılabilen İbranca-İngilizce hazırlanmış CD] Davka Corporation, Jewish Life & Davka Corporation and Judaica Press, Inc., New York, Brooklyn, Version IIc3, 1991-1996). Talmud Babil Talmudu ve Filistin Talmudu olmak üzere iki ayrı külliyattan oluşmaktadır. Biz araştırmalarımızda Talmud deyince akla gelen, daha sistematik ve hacimli olduğu için çoğunlukla ilk referans kabul edilen Babil Talmudu’nu esas aldık (kaynak olarak da yukarıda zikredilen CD ile *The Sancino Talmud*, Ed. Rabbi Epstein, The Soncino Press, London, 1978 (I-XVIII) nüshasını kullandık). Babil ve Filistin Talmudu hakkında detaylı bilgi için bkz. Strack, H.L. ve Stemberger, G., *Introduction to the Talmud and Midrash* (Çev. Markus Bockmuehl), T & T Clark, München, 1982, Filistin Talmudu için bkz. ss.182-208, Babil Talmudu için bkz. ss.208-244; Neusner, Jacob, *Invitation to the Talmud*, Scholars Press, Atlanta 1998, Filistin Talmudu için bkz. ss.96-166, Babil Talmudu için bkz. ss.167-270.

⁸ O dönemlerde hem Mezopotamya’da ve hem de Kenan Diyarı’nda kadınlar arasında örtünme geleneğinin bulunduğu bilinmektedir. Örneğin, “Orta Asur Kanunları”nda kadınların örtünmesi ile ilgili olarak şunlar söylenilmektedir: “İster evli kadınlar, ister dul kadınlar veya Asurlu kadınlar olsun sokağa çıkarken başlarını açmamış olacaklardır. Adamın kızları... ya bir şal, ya bir giysi veya bir gulinu (giysi) ile örtülü olmalıdırlar. Başları açık olmayacaktır... yalnız olarak sokağa çıktıklarında örtüneceklerdir.” (Tosun, Mebrure ve Yalvaç Kadriye, “Orta Asur Kanunları”, *Sümer, Babil, Asur Kanunları ve Ammi-Şaduga Fermanı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1975, Kol. 5, madde 40, ss.230-231, 252). Mezopotamya’da bu geleneğin varlığını görmek için arkeolojik çalışmalar sırasında bulunan M.Ö. 3500 yıllarına ait bir heykel için bkz. Dr. Katherine G. Angell, Mesopotamia 3500-600 BC, Slide No.8, Rhino fur shawl or cape, <http://employees.oneonta.edu/angellkg/MESOPOT.HTML>

⁹ Yine, Kenanlı kadınlar arasında da örtünme geleneğinin bulunduğu bilinmektedir. Bu konuda bkz. “Dress: Talmudic Times”, Encyclopaedia Judaica, Keter publishing House Jerusalem Ltd., Jerusalem, 1996, C.VI, s.214. Kenanlı kadınların kıyafetine örnek olmak üzere arkeolojik kazılarda bulunan bir tablet örneği için de bkz. Grollenberg, Luc.H., Shorter Atlas of the Bible, Penguin Books, Hon kong, 1984, ss.146-147.

¹⁰ O dönemlerde Yahudi kadınları arasında görülen muhtemel örtünme ve peçe kullanma adetlerinin Yahudilere başka milletlerden geçtiği ve daha sonra yaygın bir adet haline geldiği konusunda görüşler bulunmaktadır. Bkz. “Costume: Head Covering, Veils”, *The Jewish Encyclopedia*, C.IV, s.294.

İshak'ın yaşadıkları dönemde Yahudi kadınları arasında peçenin, yani yüzün kapatılma adedinin bulunduğu anlaşılmaktadır.

Ayrıca, Eski Ahid'deki dul kadınlardan söz eden bazı metinlerde de yine peçe kavramı ile karşılaşmaktadır. Örneğin, Tamara isimli dul bir kadının yaptıklarını haber veren metinde şöyle denilmektedir:

“Ve üzerinden dulluk esvabını çıkardı, peçesiyle örtündü... Ve kalkıp gitti ve üzerinden peçesini çıkardı ve dulluk esvabını giydi.¹¹”

Metinden de açıkça anlaşıldığı üzere, peçe dulların özel olarak giydikleri “dulluk esvabı”na dahil değildir. Buna göre, dullar başlarına bir örtü almakla birlikte, evli hanımlardan kendilerini ayırıcı bir özellik olan peçeyi kullanmamaktadırlar. Yani, dullar dulluk alameti olarak belki özel bir kıyafet giymekte, ama peçe takmamakta ya da en azından onların peçe takma zorunlulukları bulunmamaktadır.¹²

Eski Ahid'de kadınların kıyafetine konu olabilecek diğer bir metin de zina zanlısı kadınlarla ilgilidir. Söz konusu metinde zina zanlısı evli kadınlar için uygulanması gereken özel bir törenden ve bu törende yerine getirilmesi istenilen kurallardan bahsedilir. Hanımlarının zina yaptığından şüphelenen kocaların, bu şüphelerini izale edecek delilleri bulunmadığında, kahinlere gitmeleri öğütlenir. Kahinlere de, kendilerine böyle bir müracaat yapılması durumunda, bir tören düzenlemeleri bildirilir.¹³

Kahinin törenin icrası esnasında en başta yapması gereken şeylerden birisi de kendisine getirilen zina zanlısı kadının başındaki örtüyü çıkartmak, yani onun başını açmaktır. Bütün bu hususların yer aldığı metin şöyledir:

“Ve kâhin kadını yaklaştırıp Rabbin önünde durduracak; ve kâhin toprak kaptan mukaddes su alacak; ve kâhin meskenin döşemesinde olan tozdan alıp suya koyacak. Ve kâhin kadını Rabbin önünde durduracak ve kadının başını açacak...¹⁴”

Bu cümlelerden, evli kadınların, metnin kaleme alındığı dönemde, başlarını kapattıkları sonucunu çıkartmak mümkündür.

Buraya kadar zikredilen metinler, kadınların başlarını kapatmaları konusunda, Eski Ahid'de tespit edebildiğimiz en açık cümlelerin geçtiği metinlerdir. Dolayısıyla, Eski Ahid'de Yahudi kadınlarına -her ne kadar başlarını kapattıklarını anlamaya imkan veriyor olsalar da- “örtünmeyi¹⁵” ve bu meyanda da “peçe¹⁶”

¹¹ Tekvin, 38:14; 38:19.

¹² Dul kadınların peçe kullanmadıkları ile ilgili olarak bkz. “Veil”, *The Jewish Encyclopedia*, C.XII, s.406.

¹³ Bu tören için bkz. Sayılar, 5:11-31.

¹⁴ Sayılar, 5:16-18. Bu törenin nasıl yapıldığı, din adamının, kocanın, kadının ve çevresindekilerin durumu vb. konular hakkında Tosefta'nın “Sotah” bölümünde geniş bilgi verilmektedir. Bkz. *The Tosefta*, [İbranca'dan çev. Jacob Neusner], Nashim [The Order of Women], Ktav Publishing House, New York, 1979, ss.149-209 (Yahudi din bilginlerinin Mişna'da yer almayan görüşlerinin toplandığı eser olan Tosefta hakkında daha fazla malumat için bkz. *The Tosefta* Önsöz, s.IX; Strack, H.L. ve Stemberger, G., *a.g.e.*, ss. 167-182; Neusner, Jacob, *Invitation to the Talmud*, ss.70-96).

¹⁵ O dönemlerde Yahudi kadınlarının kullandıkları başı örten örtülerin şekli hakkında bilgi veren eserlerde bu örtülerin zaman zaman başın üst kısmından dolandırıldıktan sonra iki ucunun çenenin alt kısmından geçirilerek enseyi kapatacak ve arkadan sarkıtılacak şekilde bağlandığı belirtilmektedir (örneğin bu konuda bkz. “Costume: Head Covering, Veils”, *The Jewish Encyclopedia*, C.IV, s.294).

¹⁶ Eski Ahid'de geçen ve genel olarak zikredilen peçe hakkında *The Jewish Encyclopedia*'da verilen bilgilere göre, yetişkinliğe adım atmış genç kızlar ve özellikle de evli hanımlar iffet/namus işareti olarak yabancıların yanında peçe kullanmakta idiler (“Veil”, *The Jewish Encyclopedia*, C.XII, s.406). Peçe genellikle iki parçadan meydana gelmekte; parçalardan birisi gözlerin üzerinden başlayarak, başın üzerinden arka tarafa doğru, boynu da kapatacak şekilde örtülmekte, ikinci parçası ise gözlerin hemen altından göhüsün üzerine gelecek şekilde aşağıya doğru sarkıtılmaktaydı (“Costume: Head Covering, Veils”, *The Jewish Encyclopedia*, C.IV, s.294). Bu bilgilerden, çok eski dönemlerden itibaren Yahudi kadınlarının başlarını ve yüzlerini, gözleri hariç, bütünüyle kapattıkları anlaşılmakta-

kullanmayı kesin bir şekilde emreden cümlelere rastlanılmamaktadır. Peçenin ve örtünmenin söz konusu edildiği metinler ise, sadece metin yazarlarının yaşadıkları zamanlardaki ve kendilerinden önceki dönemlerdeki gelenekleri nakleden ifadeler şeklindedir.

Şimdi de, Yahudilik'te peçenin ve örtünmenin varlığı hususundaki yorumlara esas olarak alınan, metinlere bir göz atmak istiyoruz. Bu metinlerden birisinde Laban ile Yakub arasında geçen olaylar anlatılmaktadır. Buna göre Laban, kız kardeşinin oğlu Yakub'u, kızı Rahel'in mehir bedeli olarak, yedi yıl çalıştırır. Yakub yedi yıl hizmetten sonra, Rahel'le evlenmek ister, fakat Laban onu aldatır ve Rahel yerine ablası Lea'yı bir hile ile gerdek odasına/çadırına sokar.¹⁷

Tekvin'deki Laban ile Yakub arasında geçen olayların anlatıldığı bölümde, her ne kadar doğrudan örtünme ve peçe ile ilgili bir ifade bulunmasa da, metnin yorumunda Yakub'un bu şekilde aldanmasının ve Lea'yı tanıyamamasının en önemli nedenlerinden birisinin kadınların, o dönemin geleneklerine göre, yüzlerine taktıkları peçe olduğu söylenilmektedir.¹⁸ Yani, o zamanın örf ve adetleri doğrultusunda kendisine bir peçe içerisinde getirilen Lea'yı tanıyamayan Yakub, Rahel zannederek, onunla gerdeğe girmiştir. İşte, Laban'ın kızı Lea'yı düğün töreninden sonra, karanlıktan da istifade ederek, peçe içerisinde gerdek çadırına/odasına sokmuş olduğu yorumundan o dönemin düğün adetleri arasında gelin kızların babaları tarafından peçe içerisinde damatlara teslim edildikleri yönünde bir sonuç elde edilmektedir.¹⁹ Buradan da, Yahudi kadınlarının o dönemlerde evlilikle birlikte peçe kullanmaya başladıkları, ya da en azından düğünde peçe taktıkları anlaşılmaktadır.²⁰

→ →

dir. Peçe konusunda ayrıca bkz. "Veiling of the Bride", *The Universal Jewish Encyclopedia*, C.X, s.399; *Themes and Issues in Judaism*, Ed. Seth D. Kunin, Cassell, London, 2000, s.207.

¹⁷ Bu olay Tekvin'de şöyle anlatılır: "Ve Laban'ın iki kızı vardı; büyüğünün adı Lea ve küçüğünün adı Raheldi. Ve Lea'nın gözleri zayıftı ve Rahel güzel endamlı ve bakılışı güzeldi. Ve Yakub Rahel'i sevdi ve dedi: Küçük kızım Rahel için sana yedi sene hizmet ederim... Ve Yakub Rahel için yedi sene hizmet etti... Ve Yakub Laban'a dedi: Karımı ver, çünkü günlerim doldu ve onun yanına gireyim. Ve Laban o yerin bütün adamlarını topladı ve bir ziyafet yaptı. Ve vaki oldu ki, akşamleyin kızı Lea'yı alıp ona götürdü; ve onun yanına girdi... Ve vaki oldu ki, sabahleyin işte, o Lea idi..." Tekvin, 29:20-30.

¹⁸ Bu anlamda Yakub ile Lea arasındaki evliliğin hangi şartlarda ve nasıl gerçekleştiğini görmek için bkz. TB, Megilah, 13b; TB, Baba Bathra, 123a, dipnot 49; Genesis, 29:20-30, *The JPS Torah Commentary: The Traditional Hebrew Text with the New JPS Translation Commentary* (1-5), Ed. Nahum M. Sarna; Chaim Potok, *The Jewish Publication Society*, Jerusalem, 1990, C.I, ss.201-206.

¹⁹ Talmud'da bahsedilen (TB, Kethuboth, 17b) gelinlerin düğün günü peçe takmaları geleneği, daha önce de işaret ettiğimiz gibi, günümüzde de bazı yerlerde uygulanmaktadır. Söz konusu bu geleneğin evlilik işleminin tamamlanmasına kadar gelinin kocası dahil hiç kimse tarafından görülmemesini temine yönelik olduğu ifade edilmektedir (Bkz. "Veiling of the Bride", *The Universal Jewish Encyclopedia*, C.X, s.399). Bu bağlamda, Mişna'da (*Eski Ahid'in ilk klasik tefsiri olarak kabul edilen Mişna MÖ. I. ve MS. II. asırlar arasındaki yorum ve görüşleri ihtiva etmektedir. Rabbi Yehuda Ha-Nasi [135-220] tarafından MS II. asırda toplanmıştır. Bkz. The Mishnah [Giriş ve Kısa Açıklama Notlarıyla İbranca'dan İngilizce'ye Çev. Danby Herbert, Oxford University Press, London, 1972], Giriş bölümü, ss.15-32; Neusner, J., *Invitation to the Talmud*, ss.28-70; Strack, H.L. ve Stemberger, G., a.g.e., ss.119-167) bakire genç kızların baba evinden koca evine götürülürken yüzlerinin bir peçe ile kapatıldığı bildirilmektedir (M, Ketuboth, 2:1 [Bundan sonra Mişna "M" harfi ile gösterilecektir]). -Bu durum günümüzde Türkiye'nin bazı bölgelerinde de rastlanıldığı gibi, gelinlerin sadece damada karşı örtünmesi şeklindeki bir geleneği çağrıştırmaktadır- Yahudi gelinlerin düğün günü yüzlerini (aslında bütünüyle büyük bir örtü ile başlarını ve yüzlerini birlikte) kapatmaları geleneği asırlar boyu yapılan pek çok resimde de ortaya konulmuştur. Son birkaç asırda yapılan bazı resimlerden bu geleneğin zamanla yumuşatıldığı farklı coğrafyalarda farklı uygulamaların yapıldığı, bu çerçevede örneğin Rusya'da sadece başın üzerine büyük bir örtü alınmakla yetinildiği görülmektedir. Bu durumu ortaya koyan bir örnek olarak bkz. *Jewish wedding scene*, Oil painting by Wincenty Smokowski (1797), <http://www.berdichev.org/jewsintherussianempire-2.htm>*

²⁰ Bu metinde zikredilen peçe takma geleneğinin sadece düğün törenlerine mahsus olabileceği ihtimali

→ →

Durum böyle olmakla birlikte, yine bu metinde de Yahudi kadınlarına peçe takmanın emredilmiş olduğundan veya en azından bir telkinde bulunulduğundan söz etmek mümkün değildir.

Eski Ahid'deki bazı metinlerde de, mecazi ve sembolik anlamda dahi olsa, örtü ve peçe ifadelerinin kullanıldığı görülmektedir.

Örneğin, bunlardan bazıları şu şekildedir:

“Niçin yüzünü örten bir kadın gibi olayım?²¹”

“...peçen arkasından gözlerin güvercinler ...²²”

“...peçen arkasından yanakların, Sanki nar parçası.²³”;

“Ey sen ere varmamış Babil kızı, aşağı in de toprakta otur; ey Kildaniler kızı taht yok, yere otur; çünkü artık sana nazik ve nazlı demeyecekler. İki değirmen taşı al da un öğüt; peçeni aç, eteği kaldır, baldırı aç, ırmaklardan geç. Çıplaklığın açılacak, evet ayıbın görülecek, ben öç alacağım...²⁴”

Bu metinlere baktığımızda, örneğin son metinde “Babil kızı” tanımlaması ile bağlantılı olarak peçe sözcüğünün geçtiğini görmekteyiz. Şimdi bu metinden hareketle, İşaya dönemindeki kızların yüzlerinin peçeli, baldırlarının kapalı ve bu bölgelerin açılmasının “çıplaklık” olarak değerlendirildiği söylenebilir de, örtünmeyle ilgili olarak metinden böyle kesin bir anlam çıkartmak mümkün görünmemektedir. Diğer metinler için de aynı şey söz konusudur.

Eski Ahid'deki başın kapatılması ile ilgili olarak tespit edebildiğimiz metinler bunlardan ibarettir. Şimdi de Eski Ahid'de vücudun kapatılmasıyla ilgili olan/olabilecek metinleri ele alacağız.

ESKİ AHİD'DE ÖRTÜNME/VÜCUDUN KAPATILMASI

Eski Ahid'de vücudun kapatılmasına konu olabilecek metinlerden ilki Tekvin'de yer almaktadır. Bu metinde şöyle denilmektedir:

“Ve RAB Allah Adem için ve karısı için deriden kaftan yaptı ve onlara giydirdi.²⁵”

Eski Ahid'de kıyafet bağlamında ele alınabilecek bu metinden kadının - Adem'in eşinin- giydiği elbisenin mahiyeti hakkında bir bilgi elde etmemiz mümkün olmamaktadır.²⁶

Kadın kıyafetine konu olabilecek bir diğer metin de şöyledir:

“Ve Rab dedi: Madem ki Sion kızları kibirlidir ve boyunlarını uzatarak yürüyorlar, gezerken kırtarak gidiyorlar ve ayaklarının halkalarını çingırdatıyorlar, bundan ötürü Rab Sion kızlarının tepesini kel ile vuracak ve Rab onların gizli yerlerini açacak. Ayak halkalarının güzelliğini ve fileleri ve mehçeleri, küpeleri ve bilezikleri ve peçeleri, alın çatkılarını ve ayak zincirlerini ve bel kemerlerini ve hoş koku şişelerini ve muskaları, yüzükleri ve burun halkalarını, bayram esvaplarını ve örtüleri ve şalları ve keseleri, el aynalarını ve gömlekleri ve baş sargılarını ve atkılarını Rab o gün kaldırıp atacak. Ve vaki olacak ki, hoş koku yerine pis koku ve bel kemeri

→ →

üzerinde durulabilirse de, aslında ileride de görüleceği üzere, kadınların evlendikten sonra peçe kullanmak mecburiyetinde bırakıldıkları bir vakıadır.

²¹ Neşideler Neşidesi, 1:7.

²² Neşideler Neşidesi, 4:1.

²³ Neşideler Neşidesi, 4:3; 6:7.

²⁴ İşaya, 47:1-3

²⁵ Tekvin, 3:21.

²⁶ Yahudi din bilginleri Tekvin, 3:21'i yorumlarken kadının kıyafeti konusunu ele almakta, hem Adem'in ve hem de Adem'in eşinin Cennet'te Rab tarafından özel bir elbise ile donatıldıklarını belirtmektedirler. Ama bu elbisenin mahiyetinin ve bu kıyafete nelerin dahil olduğunun bilinmediğini ifade etmektedirler (Bu yorumlar için bkz. TB, Sotah, 14a).

yerine ip; ve saç lülesi yerine saçsız baş; ve süslü esvap yerine çuldan gömlek; güzellik yerine dağlanma olacak...²⁷

Bu metni incelediğimizde, yine örtü ve kıyafetle ilgili emir niteliğinde herhangi bir açık ifadenin kullanıldığını söylememiz olası değildir. Bununla birlikte, Sion kızlarına, gizli yerlerinin açılacağı bildirilirken, bu gizli yerlerin neler olduğunun zikredilmesi de araştırmamız açısından önemlidir. Buna göre, baş kısmında küpelerin takılı olduğu kulaklar ve burun halkalarının geçirildiği burun; ellerde yüzüklerin takılı olduğu parmaklar; kollarda bileziklerin bulunduğu bilekler; ayaklarda ayak zincirleri ve ayak halkalarının takıldığı ayak bilekleri ve nihayet bel kemerlerinin bulunduğu bel kısmı, yani ziynet eşyaları ile ilintili yerler gizli yerler arasında gösterilmektedir. Bu metinde, İşıya dönemindeki kızların küpelerini ve burun halkalarını kapatacak şekilde başlarını örttükleri; bilezik ve yüzüklerin görünmesini engelleyecek biçimde kol ve ellerini kapattıkları; ayak zincirlerinin ve ayak halkalarının açığa çıkmaması için bacaklarını, topuklar dahil, gizledikleri; bel kemerlerini göstermeyecek şekilde iç elbiselerinin üzerine bir dış elbise giydikleri, kısacası ziynet eşyalarının bulunduğu bütün bölgeleri örten elbiseler kullandıkları dolaylı olarak ifade edilmektedir.²⁸ -Her ne kadar metnin bağlamı farklı ve kadınlara da bu metinde herhangi bir kıyafet dikte edilmese bile- bu cümlelerden o dönemdeki kadın kıyafetinin şekli hakkında bir izlenim elde etmek mümkün olmaktadır.²⁹

İşıya dönemindeki Yahudi kadınının muhtemel bu kıyafeti, daha sonra, Tanrı'nın gazabı sonucunda verilen bir cezaya da konu edilmektedir. Cezanın şekli, onların kapattıkları, gizli yerlerin/uzuvların ve bölgelerin açılacak olmasıdır. Bu cezanın gerekçesi ise şudur: Kızların kibirli davranmaları, boyunlarını uzatarak yürümeleri, yolda giderken kırıtmaları ve ayaklarında bulunan halkaları çingirdatmaları. Cezanın gerekçesinin bildirildiği metinden, hem kızların yolda yürürken nasıl davranacakları, hem de o dönem kızlarının ayaklarına halkalar taktıkları ve ayrıca üzerlerine de bu halkaların bulunduğu bölgeleri kapatacak şekilde uzun elbiseler giydikleri gibi bir anlam çıkmaktadır. Yani, "... Rab onların gizli yerlerini açacak. Ayak halkalarının güzelliğini ve fileleri... Rab o gün kaldırıp atacaktır..." ifadesinden böyle bir sonuç da elde edilmektedir.

İşıya, 3:16-24'den o dönemdeki kızların başlarını kapattıklarını, başlarını kapatmak için kullandıkları malzemelerin arasında filelerin, mehçelerin (tepelik), alın çatkılarının, baş sargılarının, peçelerin, şalların, atkuların ve başka örtülerin bulunduğunu söylemek de olasıdır.³⁰ İlâveten, bu metinden İşıya dönemindeki kadınların ya da kızların başları kapalı, yüzleri peçeli, vücutlarının -elleri ve topukları da dahil olmak üzere- iç kıyafetin üzerinden giyilen bir dış örtü altında saklandığı gibi bir anlamın çıktığı da görülmektedir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, bu söylediklerimizin aslında metnin açık anlamıyla doğrudan bir ilgisi bulunma-

²⁷İşıya, 3:16-24.

²⁸ Bu metinde tasvir edilen Yahudi kadın kıyafetine bir örnek olmak üzere günümüzde bazı bölgelerde Yahudi kadınların giydiği kıyafet için <http://www.safed.co.il> sitesinin Museums & Galleries Doll Museum'deki şu resme bkz. <http://www.safed.co.il/museums/rozenfeld/photos/yemen.jpg>

²⁹ Metinde geçen o günlerin muhtemel kadın iç kıyafetlerinden günümüze uyarlanmış birisine örnek olmak üzere bkz. MOROCCO: Moroccan Jewish Art & Culture By N.R. Reitano, Rabat, late 19th century, (Grand Costume [keswa el-kbîra] Skirt: silk velvet with gold metallic ribbon and passmenterie; lining: polished cotton; bodice: silk velvet with gilt metallic embroidery, leather; sleeves: transparent silk chiffon with gold brocade The Jewish Museum, New York, Purchased with funds given by the Judaica Acquisitions Fund, 1993-195 a-e), August 2004, http://www.theantiquer.net/article/articles.htm?theAntiquer_article_813.html.

³⁰ Metinde geçen, başı kapatmak için kullanılan bu malzemelerin günümüzdeki örnekleri için bkz. *About Jewish Yemenite Women*, <http://www.chayas.com/pics.htm>

makta ve söylenenler de salt yorumdan öteye geçmemektedir. Ama uygulamada, Yahudi kadınlarının işte İşaya'da tasviri yapılan bu kıyafeti asırlar boyunca üzerlerinde taşıdıkları varittir. Buradan hareketle, Yahudi kadınlarının yüzyıllarca giydikleri bu tarz elbiselerin hem İşaya'daki cümlelerden ve hem de yukarıda zikrettiğimiz diğer metinlerden mülhem olabileceği şeklinde bir sonuca gitmek mümkündür. Ya da, bu metinlerde yapılan kıyafet tasvirinin bizzat o günlerde kadınların giyindikleri kıyafetlerden alınmış olabileceği ihtimalinden söz etmek gerekmektedir.

Yahudilikte kadınların örtünmesine referans olarak kullanılan, Eski Ahid'deki bir başka metinde de şöyle denilmektedir:

“Eğer kendisine başka bir kadın alacak olursa, evvelkinin nafakasını, esvabını ve karılık hakkını eksiltmeyecektir.³¹”

Bu metinde geçen “esvap” kelimesinin içine nelerin girebileceğini tartışan Yahudi din bilginleri, kocaların hanımlarına her yıl, en az, başlarını örtecek bir şapka/örtü, bir kemer, üç takım elbise, üç çift ayakkabı ve bir adet de sokağa çıkarken vücudu bütünüyle örtecek dış kıyafet almaları gerektiğini söylemişlerdir.³²

Görüldüğü gibi, yine bu metinde de kadınların kıyafeti/elbisesi hususunda doğrudan bir ifadeye rastlanılmazken, metnin yorumunda hem iç elbiselerden ve hem de sokağa çıkarken üste alınan ve vücudu bütünüyle kapatan bir dış örtüden söz edilmektedir. Ayrıca, başı kaplayan örtüler/şapkalar da kocaların hanımlarına almak durumunda oldukları giysiler arasında zikredilmektedir.³³ Bu metinle ilgili yapılan açıklamalardan da, Yahudi bilginlerinin söz konusu metinlerin yazıldıkları dönemlerden beri kadınların başlarıyla birlikte bütün vücutlarını örttükları yönünde bir değerlendirme içinde oldukları anlaşılmaktadır.

Kadın kıyafeti ile doğrudan veya dolaylı ilişkili olduğunu düşündüğümüz yukarıdaki metinler ışığında, Eski Ahid'in kadın kıyafeti konusundaki yaklaşımı hakkında şunları söylememiz mümkündür: Eski Ahid'de kadınların vücutlarını, bu meyanda da başlarını nasıl örteceklerine veya örtmeleri gerektiğine dair açık bir emir bulunmamaktadır. Peçe ve örtünmenin söz konusu edildiği cümleler ile kadınların kıyafetlerine işaret etmesi muhtemel metinler ise; ya bir durum tespiti ya bir yasal düzenlemenin alt cümlesi ya da tehdit/uyarı içeren bir ifade olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazen mecazi bir şekilde kullanılan bir kısım hitap ve benzetmelerde de örtü ile ilgili kavramların yer aldığı görülmektedir. Bu haliyle, söz konusu metinlerin, işaret ettikleri dönemlerdeki gelenekleri ve olayları yansıtan birer haber olma hüviyetini taşımaktan öteye geçemedikleri söylenebilir. Bununla birlikte, Eski Ahid'deki metinlerde, çok öncelerden beri uygulanarak geldiği anlaşılan, bu geleneklere karşı çıkıldığını gösteren herhangi bir ifadeye de rastlanılmamaktadır. Aksine, Kral Süleyman'a nisbet edilen Neşideler Neşidesi isimli bölümdeki bazı metinlerde ‘peçe’ ve ‘yüz örtme’ kelimelerinin kullanılması ve yine

³¹Çıkış, 21:10.

³² Bu konuda bkz. “Costume: Importance of Dress”, *The Jewish Encyclopedia*, C.IV, s.296; Anatol, Safanov., “Clothing, Regulations Concerning”, *The Universal Jewish Encyclopedia*, C.III, s.225. Talmud'daki Çıkış 21:10'da belirtilen haklarla ilgili açıklamalar için TB, Kethuboth, 47b; metnin yorumu için de Exodus, 21:10, *The JPS Torah Commentary*, s.121'e bkz. Ayrıca, kocanın sorumlulukları ve özellikle de dış kıyafet için de bkz. Maimonides, M., *a.g.e.*, ss.80-83.

³³ Aiken, Lisa, *To Be A Jewish Woman*, Jason Aronson Inc., New Jersey, 1993, s.145. Kocaların hanımlarına alacakları bu elbiseler bazı şartlar taşımak zorundadır. Bu şartlar için bkz. Anatol, S., *a.g.m.*, “Clothing, Regulations Concerning”, *The Universal Jewish Encyclopedia*, C.III, ss.224-225. Bu şartlardan örneğin birisine göre, gerek erkeklerin ve gerekse kadınların birbirlerinin kıyafetlerini giymeleri yasaktır. Yani, kadınlar erkek kıyafeti, erkekler de kadınların kullandıkları türden elbiseleri giyemezler. Bkz. Gordon, Hirsch Loeb, “Sex Laws and Customs”, *The Universal Jewish Encyclopedia*, C.IX, s.487.

başka bölümlerde de benzer ifadelere yer verilmesi örtünme geleneğinin Eski Ahid tarafından da onaylandığı izlenimini uyandırmaktadır.

MİŞNA VE TALMUD'DA ÖRTÜNME/BAŞIN KAPATILMASI

Eski Ahid metinleri üzerinde yaptığımız incelemelerden sonra, şimdi de Yahudiliğin diğer önemli kaynakları Mişna ve Talmud'daki kadın kıyafeti ile ilgili metinleri gözden geçirmek istiyoruz.

Yahudi kadın kıyafetinin şekli ve vasfı Eski Ahid'de açık ve kesin bir şekilde belirtilmemesine karşın, Mişna ve Talmud'da bu hususta izahların yapıldığı, zaman zaman da ayrıntılı bilgilerin verildiği görülmektedir. Örneğin, Eski Ahid'de zina yaptığı sabit olan, veya zina yaptığından şüphelenilen evli kadınlara tatbik edilmesi istenilen tören, Talmud'un Sotah bölümünde de geniş bir şekilde ele alınmaktadır. Bu bölümde, törenin nasıl yapılacağıyla ilgili bilgiler verilirken, zina zanlısı evli kadınların başlarının açılmasını bildiren Eski Ahid'deki emir üzerinde de durulmaktadır. Bu çerçevede, kahinlerin törenin başında yapacakları ilk şeyin sanık kadının başını açmak olduğu kesin bir biçimde, bir kez daha ifade edilmektedir.³⁴ Bu açıklamalardan hareketle, Talmud dönemindeki kadınların başlarının kapalı olduğunu söyleyebiliriz.

Talmud'un Nedarim bölümünde, o dönemlerde kadınların başlarını örttükları bildirilmekte ve şöyle denilmektedir:

"Erkekler bazen başlarını kapatırlar bazen de kapatmazlardı; fakat kadınların başları daima kapalı idi... çocukların ise her zaman başları açıktı.³⁵"

Bu cümlemin açıklamasının yapıldığı dipnot 3'te de şu ifadelere yer verilmektedir:

"...onlardan (kadınlardan) söz ederken 'saçları örtülüler'; çocuklardan bahsederken de 'başı açıklar/çıplak kafalı' denilirdi.³⁶"

Yine aynı yerde, Mişna'nın kaleme alındığı zamanlarda o coğrafyadaki bütün kadınların başlarını kapattıkları şu sözlerle ortaya konulmaktadır:

"Mişna zamanında kadınların başlarını kapatmaları genel bir uygulamaydı.³⁷"

Bütün bu ve benzeri ifadelerden, Mişna'nın kaleme alındığı dönemlerde kadınların başlarını kapattıkları ve bu uygulamanın o coğrafyanın örf ve adetlerinin bir gereği olarak bütün kadınlarca yerine getirildiği anlaşılmaktadır.³⁸

Talmud'da, yukarıda örneklerini verdiğimiz kadınların sürekli olarak başlarını kapattıklarını haber veren metinlerin yanı sıra,³⁹ başörtüsü etrafında örgülenen bir takım yasakları içeren metinler de bulunmaktadır. Örneğin, bu metinlerin birisinde kadınların başlarını örtmeden sokağa çıkmamaları şu şekilde bildirilir:

"... geleneksel Yahudi uygulamasına göre, kadına başı açık bir şekilde dışarı

³⁴TB, Sotah, 8b.

³⁵Bkz. TB, Nedarim, 30b.

³⁶Bkz. TB, Nedarim, 30b, dipnot 3.

³⁷TB, Nedarim, 30b, dipnot 3.

³⁸ Mişna döneminde kadınların başlarını kapatmaları ile ilgili olarak Mişna'nın şu bölümlerine bkz. M, Kethuboth, 7:6; M, Baba Kamma, 8:6 (Ayrıca, Mişna'nın bu bölümündeki metnin açıklaması için de bkz. TB, Baba Kama, 90a).

³⁹ Talmud'da yer alan bazı metinler, her ne kadar doğrudan örtünme ile ilgili olmasalar da, başörtüsü ile ilgili bilgiler içermekte veya ona işaret etmektedirler. Örneğin, banyo yapmanın kuralları ele alınırken, banyonun nerede, nasıl, hangi şartlarda yapılacağı gibi hususlar üzerinde durulmakta, bu arada da banyodan önce vücuttan çıkarılacak elbiseler tek tek sayılmaktadır. Banyodan önce çıkartılması gereken elbiseler zikredilirken başörtüsünün çıkartılması gerektiği de belirtilmektedir. İşte, banyo yapmak bağlamında ele alınan konular arasında başörtülerinin de geçiyor olması, yine o dönemlerde kadınların başlarını kapattıklarına dair bir başka belge olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konuda bkz. TB, Shabbath, 57a, 57b; "Costum: In Post-Biblical Times", The Jewish Encyclopedia, C.IV, s.294.

çıkması yasaklanmıştır.⁴⁰

Talmud'daki bazı metinlerde de başörtüsü ile ilintili bir takım cezalara yer verilmektedir. Aslında bu cezalar, hem o dönemlerdeki başörtüsü geleneğinin varlığının tescili bakımından, hem de bu geleneğin yerine getirilmesi hususundaki hassasiyeti ortaya koyması açısından önemlidirler.

Örneğin, bir metinde bir kadının başındaki örtüyü çekip çıkartmanın cezai yaptırımına konu olduğunun bilinmesi istenilmekte ve şöyle denilmektedir:

“... eğer bir adam bir kadının çarşıda başını açarsa/başının örtüsünü çıkarırsa bunun için dört yüz zuz ödeyecektir.⁴¹”

İşte, Talmud'da yer alan bu neviden cezai hükümler hem o dönemlerde kadınların başlarını kapattıklarını ortaya koymakta ve hem de bu örtüye el uzatmanın bir bedelinin olduğunu haber vermektedir. Dolayısıyla, bu hükümlerden o dönemlerde toplumun başörtüsü konusundaki yaklaşımını ve tavrını tespit etmek mümkün olmaktadır.

Talmud'da yukarıda bildirilen bu ve benzeri cezaların sadece teoride kalmadığını, aynı zamanda pratiğe yansıdığını gösteren örnekler de bulunmaktadır. Bu anlamda bir kadının R. Akiba'ya gelip başörtüsünü çıkaran adamdan şikayetçi olması Talmud'da şöylece haber verilir:

“... Bir adam bir kadının çarşıda başörtüsünü çekip çıkardı. Bunun üzerine kadın R. Akiba'ya geldi. O da bu suçu işleyen kişiye dört yüz zuz ödemesini emretti.⁴²”

Bu cezanın verilmiş olması, başörtüsünü kadınların başından çıkartanların ya da çıkartmaya tevessül edenlerin yasal yaptırımlarla karşılaştıklarını ortaya koymaktadır. Buradan da, Yahudilik'te başörtüsünün yasal bir zemine oturtulduğu sonucunu çıkarabiliriz. Eski Ahid'de yer almayan, yukarıda kaydettiğimiz türden cezalarla Mişna ve Talmud döneminde hem kadınların başlarının kapattırıldığı ve hem de başörtüsüne el uzatanların cezalandırıldığı görülmektedir.

Talmud'daki düzenlemelerden, özellikle de evli kadınların kontrol veya baskı altında tutuldukları anlaşılmaktadır. Bu çerçevede, örneğin Talmud'un Shabbath bölümünde kayıtlı bir hükümde, evli bir kadının sokağa çıkarken başının açık olmasının kocasının kendisini boşaması için yeterli bir neden olacağı bildirilmektedir.⁴³ Baş açık şekilde sokağa çıkan bir kadına verilen cezanın yeterince caydırıcı olmadığına inanıldığı durumlarda ise, ilâve yaptırımlar söz konusu olmakta ve kadın “ketuba⁴⁴”da kaydedilmiş haklarını da kaybetmektedir.⁴⁵

Bu konuda Talmud'da yer alan hükümlerden birisi şöyledir:

⁴⁰ Bkz. TB, Kethuboth, 72b.

⁴¹Bkz. TB, Baba Kama, 90a.

⁴² Bkz. TB, Baba Kama, 90b.

⁴³ TB, Kethuboth, 72a, 72b. Kadınların sokağa çıkarken uyacakları esasların neler olduğunu görmek için bkz. TB, Shabbath, 57a, 57b; TB, Kethuboth, 72a, 72b.

⁴⁴ Yahudi evlilik merasimlerinde Ketuba/Evlilik Sözleşmesi düzenlenir ve bu sözleşmede kadının evlilikteki hakları kayıt altına alınır. Şayet koca keyfi olarak hanımını boşayacak olursa, bu durumda mahkeme tarafından sözleşmede hanımına vadettiği şeyleri yerine getirmeye icbar edilirdi. Bu konuda bkz. Cohn, Markus, “Alimony”, *The Universal Jewish Encyclopedia*, C.I, s.184; “Alimony”, *The Jewish Encyclopedia*, C.I, ss.398-399.

⁴⁵ TB, Kethuboth, 72a, 72b. Mişna ve Talmud döneminde sadece başı açık olarak sokağa çıkmak boşama sebebi sayılmamakta, aynı zamanda takma saç/peruk ile sokağa çıkmak da boşama nedeni olarak kabul edilmekteydi. Ayrıca, bu durumdaki kadınların kocalarına eşlerini boşamaları konusunda zorlama da yapılmaktaydı. Yine, bu durumdaki kadınlar çeyizlerini de kaybetmekteydiler. Bu konuda bkz. “Wig”, *The Jewish Encyclopedia*, C.XII, s.518. Peruk için ayrıca bkz. “Wig”, *The Universal Jewish Encyclopedia*, C.X, ss.517-518; Wright, Alexandra, “Women in Judaism”, *Themes and Issues in Judaism*, Ed. Seth D. Kunin, Cassel, London, 2000, s.207.

“...Kadınların saçları kapalı olmalıdır. Bunu yerine getirmemeleri ketubaları ödenmeksizin boşanmaları için yeterli bir sebep olarak kabul edilir.⁴⁶”

Bu hükümden de anlaşıldığı üzere, evli kadınların sokaklara başörtüsüz çıkmaları, telafisi mümkün olmayan sonuçlarla karşılaşmayı ve davranışlarının bedelini ödemeyi göze almaları anlamına gelmektedir. Bu katlanan cezalar nedeniyle, evli kadınların bir mağduriyete uğramamaları düşünülmüş ve başları açık bir şekilde sokağa çıkmamaları onlara kesin bir dille bildirilmiştir.⁴⁷

Talmud'daki bazı hükümlerde de bir yandan evli kadınların sokağa başı açık çıkmalarının yasaklandığı, diğer yandan ise bu yasağın yerine getirilmesini temin bakımından bazı dolaylı tedbirlerin alınmaya çalışıldığı görülmektedir. Örneğin, önce evli bir kadının saçını açması “Evli kadının saçının görünmesi çirkin bir davranıştır.⁴⁸” denilmek suretiyle, uygun bir davranış olmayarak ortaya konulmaktaki, arkasından da “Ancak zayıf karakterli, düşük ahlaklı bir kocanın hanımına sokaklarda başı açık dolaşmak ve böyle çirkin bir davranışı sergilemek için izin verebileceği” söylenilmek suretiyle kocaların üzerinde manevi bir baskı oluşturulmaktadır.⁴⁹

Talmud'daki bazı metinlerden, Yahudi kadınları için getirilen baş örtme mecburiyetinin sadece sokağa çıkarken uygulanmadığı, aynı zamanda bu davranışın evlerin içerisinde de devam ettirildiği anlaşılmaktadır. Bu çerçevede, örneğin kadınların evlerinde, yalnız bile olsalar, başları kapalı ibadet ve dua ettikleri nakledilmektedir.⁵⁰

Ayrıca, kadınların dua ve ibadetlerin dışında kalan zamanlarda, yani normal günlük yaşamlarında da, evlerinde başlarını açmadıklarının örnekleri bulunmaktadır. Bu bağlamdaki rivayetlerin birisinde, yedi oğlunu da iyi bir eğitim ve terbiye sonucu saygın din adamı olarak yetiştiren yaşlı bir kadından bahsedilmektedir. Yaşlı kadına başarısının sırrı sorulduğunda verdiği cevap şöyledir:

“Hayatım boyunca evimin direkleri/kirişleri asla saç örgülerimi görmemiştir.⁵¹”

Kadının cevabından anlaşıldığı kadarıyla, tek başına yedi çocuğunu okutmasının arkasındaki sebep; başını asla açmamış olmasıdır. Burada, başı örtmeyi içselleştiren samimi bir dindar kadın örneği karşımıza çıkmaktadır. Bu durum baskı sonucu başı kapatmaktan farklı ve tamamen dinsel boyutu olan bir davranış şekli olarak tezahür etmektedir.⁵²

Bu metnin, baş örtmenin iffetle özdeşleştirildiği bir yorumu şu şekildedir:

“Özellikle evli bir kadın, iffetinin bir işareti olarak, her zaman başını kapat-

⁴⁶ Bu konuda bkz. TB, Nedarim, 30b, dipnot 3.

⁴⁷ Bkz. TB, Kethuboth, 72b.

⁴⁸ Bkz. TB, Yoma, 47a, dipnot 23. Bu konuda ayrıca bkz. TB, Gittin, 90a.

⁴⁹ Bkz. TB, Gittin 90a, 90b. Bu baskının arkasındaki temel düşünce, kadının başı açık sokağa çıkmasının -bir yoruma göre- kadının eşine vefasızlığı ve sadakatsizliği anlamına geldiği şeklindeki değerlendirilmedir. Böyle bir davranışa izin veren kocanın da zayıf karakterli, düşük ahlaklı olacağı ifade edilmektedir. Bu konuda bkz. Wright, A., *a.g.e.*, s.207.

⁵⁰ Bkz. “Woman”, *The Universal Jewish Encyclopedia*, C.X, s.565; Rappaport, Samuel, “Wig”, *The Universal Jewish Encyclopedia*, C.X, ss.517-518. Kadının ibadet yaparken saçlarının görünmesinin hatalı/yakışsız bir davranış olarak değerlendirildiği yönündeki görüşler için bkz. TB, Berochoth, 24a. Ayrıca bu konuda bkz. “Wig”, *The Jewish Encyclopedia*, C.XII, s.518. Öte yandan, Eski Ahid’de kadınların mabette yüzlerine peçe takmadan ibadet ettiklerine dair ifadeler de bulunmaktadır. Bu ifadelerden yüzü açık ibadet yapılabildiği de anlaşılmaktadır. Bkz. I. Samuel, 1:12.

⁵¹ TB, Yoma, 47a.

⁵² Bu konuda bkz. Moore, George Foot, *Judaism*, Harvard University Press, Cambridge, 1958, C.II, ss.272-273.

malydı.⁵³”

Sonuç itibariyle, bütün bu metinlerden, evli kadınların Mişna ve Talmud dönemlerinde başlarının kapalı olduğu ve sokaklarda başı açık dolaşmalarının yasaklandığı ortaya çıkmaktadır.⁵⁴

Diğer taraftan, Talmud'daki bazı haberlerden o dönemlerde genç kızların da, evli kadınlar gibi, başlarını kapattıklarını tespit edebiliyoruz. Kethuboth'daki bazı metinlerde genç kızların sokağa çıkarken başlarının açık olmaması konusunda dikkatlerinin çekildiği ve uyarıldıkları görülmektedir. Bu anlamda, bazı fıkıh ve düşünce ekollerinin görüşleri arasında, İsrail kızlarının başları açık bir şekilde dışarıya çıkmamaları konusunda sürekli uyarılmaları gerektiği yönünde kurallar da bulunmaktadır. Örneğin, R. Ishmael'in ekolündeki derslerden ve tatbikatlardan bahsedilirken şöyle denilmektedir:

“R. Ishmael'in ekolünde öğretilenler arasında İsrail kızlarının ‘başları açık bir şekilde sokağa çıkmamaları’ konusunda uyarılmaları da yer almaktaydı.⁵⁵”

Bu ifadelerden Talmud döneminde, aynen evli kadınlar gibi, kızların da başı açık bir şekilde dışarı çıkmadıkları anlaşılmaktadır.

Ayrıca, genç kızların başlarını örttüklerini bazı evlenme geleneklerinden de çıkartmak mümkün olmaktadır. Örneğin, nişan sabahı damat ailesinin kız ailesine “şivlon” adı verilen bazı hediyeler gönderilmesi adeti bulunmaktaydı.⁵⁶ İleride damadın ölmesi ya da nişanın bozulması gibi bir olayla karşılaşıldığında, bu hediyelerin geri verilmesi gerekmektedir. Bu hediyeler arasında iade konusunda istisna teşkil eden bazı hediyelerin yer aldığı da görülmektedir. Bunlar başörtüleri ve saç fileleridir.⁵⁷ Bu hediyelerin iade edilmemesinin muhtemel nedenleri üzerinde durulurken, söz konusu hediyelerin genç kızlar tarafından, daha evlenmeden önce, kullanılmış olabileceğinden bahsedilmektedir. Buradan kızların evlenmeden önce de başlarını kapattıkları anlaşılmaktadır.⁵⁸

Burada hemen belirtmeliyiz ki, aslında Talmud'da verilen bilgiler genç kızların önceleri sadece başlarını kapatmakla kalmadıklarını, aynı zamanda evli hanımlar gibi, peçe kullandıklarını da ortaya koymaktadır. Ama zamanla, genç kızlardan peçe takma zorunluluğunun kaldırıldığı ve onların yüzleri açık bir şekilde sokağa çıkmalarına izin verildiği görülmektedir.⁵⁹

⁵³Bkz. TB, Yoma, 47a, dipnot 23. Diğer taraftan, bu yorumlara karşın, yine *Talmud*'da yer alan bir kısım izahlarda da, kadınların başlarını kapatmalarının sadece sokağa çıktıklarında, yani yabancıların bulunduğu mekanlarda mecburi olduğu, bunun dışında kalan özel yaşamda ise böyle bir zorunluluğun bulunmadığı ifade edilmektedir. Bu konuda bkz. TB, Kethuboth, 72b. Ayrıca bkz. TB, Kethuboth, 72b, dipnot 6, 7.

⁵⁴ Ayrıca Maimonides'in “Women” kitabında kadınların sokağa bütün vücudu kaplayan bir dış örtü ile çıkmalarının yeterli görülmediği, ilâveten yüzlerinin de bir peçe ile kapatıldığı bildirilmektedir (Maimonides, Moses, *The Code of Maimonides [Mishneh Torah]: The Book of Women* [4. Kitap, İbranca'dan çev. Isaac Klein], Ed. Leon Nemoy, Yale University Press, New Haven, 1972, s.83). Yahudi kadınlarının içinde yaşadıkları ülkelere göre değişiklik gösteren peçe kullanma geleneği XIX yy.'a kadar devam etmiştir. Bu konuda bkz. Mohammad, Sherif, *Women in Islam Versus Judaeo-Christian Tradition The Myth & The Reality*, University of Essex Islamic Society, 1995, http://www.usc.edu/dept/MSA/humanrelations/womeninislam/womenin_jud_chr.html

⁵⁵Bkz. TB, Kethuboth, 72b.

⁵⁶ TB, Kiddushin, 50b.

⁵⁷ TB, Baba Bathra, 146a.

⁵⁸ Bu konuda bkz. TB, Kethuboth, 72b. Diğer taraftan, genç kızların başlarını açtıkları ve aslında onların başlarının açık bulunmasının bir bekalet işareti olduğu yönündeki farklı yorum için de bkz. “Wig”, *The Jewish Encyclopedia*, C.XII, s.518.

⁵⁹ Bu konuda bkz. TB, Nedarim, 30b, dipnot 3. Ayrıca, genç kızlara örtünme konusunda daha müsamahalı davranıldığını görmek için bkz. TB, Shabbath, 65a. Bekar kızlara gösterilen bu müsamahanın nedenleri üzerinde durulurken; “Genç kızların yüzlerini açmış olmaları, onların erkekleri daha rahat →

MİŞNA VE TALMUD'DA ÖRTÜNME/VÜCUDUN KAPATILMASI

Bu bölümde Mişna ve Talmud dönemindeki kadınların giydikleri elbiselere, genel olarak, bir göz atmak istiyoruz. Mişna ve Talmud döneminde kadın elbiselerinin erkek elbiselerinden daha geniş ve uzun olduğu yönünde bilgiler bulunmaktadır.⁶⁰ Aslında, Eski Ahid dönemi ile Talmud dönemi arasındaki kadın kıyafetlerinin birbirlerinden çok da farklı olmadığı görülmektedir. Ama yine de, Eski Ahid döneminden sonra Yahudilerin, genel olarak, Helenistik tesir ile Yunan, Roma kıyafetlerini ve yine Eski Filistin gibi çevre kültürlerde görülen elbiseleri giyindikleri anlaşılmaktadır.⁶¹

Mişna ve Talmud dönemindeki karakteristik kadın kıyafetinde göze çarpanlar; alta giyilen pantolon ya da etek, onun üzerinde bir tunik, yelek, bele takılan bir kemer ve nihayet bunların üzerine alınan omuzlardan ayak bileklerine kadar bütün vücudu kapatan şala benzer bir dış örtüdür. Ayağa giyilen yarı kapalı ya da tam kapalı ayakkabı/sandaletler ile de kıyafet bütünlüğü sağlanmaktadır.⁶² Kadın kıyafeti hakkında malumat veren kitaplar ana hatlarıyla tasvir etmeye çalıştığımız bu kıyafetin genelde bütün kadınlarca giyildiğini zikreder. Bu çerçevede, genç kızların da evden dışarı çıkarken, evli kadınlar gibi, bütünüyle kapandıkları yönünde bilgiler naklederler.⁶³

Hatırlanacağı üzere, Eski Ahid'de örtünmeyenlere verilen/verilecek cezalar konusunda herhangi bir metnin varlığına rastlamamıştık. Buna karşın, Talmud döneminde örtünmeyenlere bazı cezaların getirildiğini görmüş olduk. Yahudi din bilginlerinin yaptıkları yasal düzenlemelerle ortaya çıkan bu cezalar, kanaatimizce dinî metinler kadar, örf ve adetlere de dayanmaktadır. Çünkü, Yahudi bilginlerinin örtü ve kıyafet konusunda referans aldıkları tek kaynağın Eski Ahid olduğunu söylemek, araştırmalarımız çerçevesinde, mümkün görünmemektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Eski Ahid'de yasal düzenlemelere kaynak olabilecek açık bir emir ya da hüküm bulunmamaktadır. Talmud'a baktığımızda bu külliyatın Musa peygamberden asırlar sonra ve asırlar boyunca yazıldığı görülmektedir.⁶⁴ Bu süreçte

→ →

etkileyebilmeleri, dolayısıyla daha kolay ve çabuk koca bulabilmeleri düşüncesinden kaynaklanmış olabilir" denilmektedir. Bkz. Bloch, Abraham P., *The Biblical and Historical Background of Jewish Customs and Ceremonies*, KTAV Publishing House, New York, 1980, s.103.

⁶⁰ Bu konuda bkz. "Costume", *The Jewish Encyclopedia*, C.IV, s.294. Burada Tesniye, 22:5 referans gösterilerek kadın ve erkek kıyafetlerinin temelde birbirine benzediği; Nahum, 3:5; Yeremya, 13:22, 26 ve İşaya, 47:2 gibi metinlerden hareketle de erkek ve kadın elbiseleri arasındaki farklılıkların neler olduğu üzerinde durulmaktadır.

⁶¹ Bkz. "Costume", *The Jewish Encyclopedia*, C.IV, s.295. Yahudilerin sadece yukarıda zikredilen kültürlerin etkisi ile onlar gibi giyinmedikleri, aynı zamanda başka kültürlerden de alıntılar yaptıkları görülmektedir. Örneğin, Hz. Musa'nın Mısırlılar gibi giyindiği (Çıkış, 2:19) için ona Mısırlı denildiği nakledilmektedir. Bu konuda bkz. "Dress", *Encyclopaedia Judaica*, C.VI, s.215. Yahudi örf ve adetlerinin çevre kültürlerle örtüşmesi konusunda bkz. "Costume", *The Jewish Encyclopedia*, C.IV, ss.297-298. Bu etkileşimin kıyafetlere yansıyan yönünü görmek için bkz. "Costume", *The Jewish Encyclopedia*, C.IV, s.294; "Dress", *Encyclopaedia Judaica*, C.VI, ss.213-214. "Costumes: Biblical and Talmudic Period", *The Universal Jewish Encyclopedia*, C.III, s.375.

⁶² Bütün bu kıyafetleri görmek için bkz. "Costume", *The Jewish Encyclopedia*, C.IV, s.295-296; "Dress", Grunwald, Max, "Costumes", *The Universal Jewish Encyclopedia*, C.III, ss.376-381; *Encyclopaedia Judaica*, Keter Publishing House, Jerusalem Ltd, Jerusalem, 1996, C.VI, ss.213-215. Ayrıca, küçük kız çocuklarının kıyafetine bir örnek olmak üzere, iki yaşından itibaren kız çocuklarına kısa kollu, küçük elbiselerin giydirilmediğini görmek için bkz. Zborowski, Mark ve Herzog, Elizabeth, *Life is With People: The Cultura of the Shtetl*, Schocken Boks, New York, 1973, s.136.

⁶³ TB, Baba Bathra, 146a. Erkek tarafının kız tarafına gönderdiği nişan hediyeleri arasında vücudu tamamıyla kapatan bir dış örtünün de bulunduğu görülmektedir. Buradan hareketle de, genç kızların sokağa çıkarılarken üzerlerine bir örtü aldıklarını söylememiz mümkündür.

⁶⁴ Öte yandan, Eski Ahid'in son şeklini alması da MS. 90 yılındaki Yemnia Konsili'ne kadar uzanmakta-

→ →

Yahudilerin pek çok kültürle iletişimde buldukları bilinmektedir. Zaten, Yahudi bilginlerinin görüşlerinin Yahudilerin yüzyıllarca yaşadıkları topraklarda komşuluk yaptıkları kültür ve medeniyetlerin uygulamaları ile örtüşmesi de, bu iletişiminin etkilerinin ne kadar derin olduğunu ortaya koymaktadır.

Burada Yahudi Hukuku'nu oluşturan esaslardan birisinin "Minhag" denilen gelenekler olduğunu belirtmeliyiz.⁶⁵ Bu gelenekler Yahudilerin önemli bir kısmı tarafından kanunlar kadar güçlü kabul edilmekte ve bu nedenle de özenle yerine getirilmektedir. Aslında, bu gelenekler bir bölgede oturan insanların uyguladıkları mahalli adetler iken, zamanla çevre komşulara, oralardan da değişik bölgelere ve kültürlere yayılmış, böylece daha geniş kesimlerde ortak değerler halinde yaşanmaya devam etmişlerdir. İşte Kutsal metinlerin yazıldığı dönemlerde, Yahudilerin benimsedikleri birçok gelenek -aslında Yahudi olmayan çevrelerden de gelmekle beraber- zamanla din bilginlerinin tasvipleri ile kutsal metinlere girebilmiş, böylece yasal olarak yerine getirilmesi zorunlu kurallara dönüştürülmüştür.⁶⁶ Yani, sonuçta, Yahudi Hukuku, Yahudi yasalarıyla uyuşan, farklı toplulukların pek çok örf ve adetini kendi bünyesine katmıştır.⁶⁷ Hal böyle olunca -Yahudi kadınlarının giydikleri kıyafetlerin çevre kültürlerdeki kadınların giydikleri elbiselerle benzerliği de düşünüldüğünde- Eski Ahid'de açıkça bildirilmeyen örtünmenin dinî bir referanstan mı kaynaklandığı, yoksa o dönemlerin müşterek bir kıyafeti mi olduğu sorusunu cevaplamamızın hiç de kolay olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Belirtmeliyiz ki, yaptığımız incelemeler ışığında Yahudi kadınlarının örtünmelerini sadece geleneklere irca etmek ne kadar zorsa, bu uygulamanın arkasında dinî bir boyutun olmadığını söylemek de bir o kadar zor görünmektedir. Çünkü, yukarıda Eski Ahid'deki bazı metinlerin -her ne kadar kesinlik ifade etmese bile, yine de- örtünmeye referans olarak kullanılabileninden söz etmiştik. Öte yandan, bu uygulamanın, çevre kültürlerin geleneklerinden kaynaklandığı söylenecek olsa bile, bu kültürlerdeki kadınların örtünme geleneklerinin dinî bir boyutunun olup olmadığı da ayrıca bir araştırma konusudur. Bir başka ifade ile, çok öncelerden beri devam ettiği anlaşılan, Yahudilik'teki örtünme geleneğinin arkasında eskilerden beri devam edegelen dinsel bir yapının bulunup-bulunmadığı değerlendirilmesine gidebilmek için Yahudilerin Mezopotamya'dan itibaren komşuluk yaptıkları, örneğin Asurlular,⁶⁸ Babililer,⁶⁹ Hititliler,⁷⁰ Kenanlılar,⁷¹ Urartular,⁷² Mısırlılar,⁷³

→ →

dır (Bkz. *The World's Religions: Understanding the Living Faiths*, ed., Peter, B. Clarke, Reader's Digest, New York, 1993, s.28). Bu uzun süreç de, Eski Ahid'de yer alan kadın kıyafetine konu olabilecek metinlerin örf ve adetlerden bağımsız bulunamayacağı ihtimalini düşündürmektedir.

⁶⁵ Minhag ile ilgili olarak bkz. Cohen, Harry A., "Minhag", *A Basic Jewish Encyclopedia*, Hartmore House, Hartford, 1965, s.113.

⁶⁶ Lewittes, Mendell., *Principles and Development of Jewish Law*, Bloch Publishing Co., New York, 1987. Giriş Bölümü, s.12. Ayrıca bu konuda bkz. Roth, Joel, *The Halakhic Process: A Systemic Analysis*, A Centennial Publication of the Jewish Theological Seminary of America, New York, 1986, ss.205-230; *The Talmudic Anthology: Tales & Teachings of the Rabbis*, Ed. Louis, Newman, Behrman House, Inc., Publishers, 1945, New Jersey, Giriş Bölümü, ss.18-21; Strack, H.L. ve Stemberger, G., *a.g.e.*, ss.57-58.

⁶⁷ "Law, Civil", *The Jewish Encyclopedia*, C.VII, s.634; Jacob Neusner, *The Reader's Guide to the Talmud*, E. J. Brill, Leiden, 2001, C.V, ss.258-294.

⁶⁸ Asurlularda kadınların örtünmesi ile ilgili olarak bkz. Tosun, Mebrure ve Yalvaç Kadriye, "Orta Assur Kanunları", *a.g.e.*, Kol. V, madde 40, ss.230-231, 252.

⁶⁹ Babil kadınların kıyafetlerine örnek olmak üzere bkz. *Ancient Mesopotamia Mesopotamian Avatars [Female]*, http://joseph_berrigan.tripod.com/id42.html

⁷⁰ Örnek Hititli kadın kıyafeti için bkz. Ay, Eyüp, "Örtünmenin Tarihsel Görünümleri ve Sembolik Anlam(lar)", *İslâmiyat*, C.IV, S.2 (Nisan-Haziran), 2001, s.18. Resmin yorumu için de bkz. *a.g.m.*, s.15. Ayrıca, yine o dönemdeki örneğin Hititli rahibelerin kıyafetleri için bkz. *Hittite Priestesses*; Ceram, C.W., *Tarırların Vatani Anadolu* (Çev. Esat Mermi Erendor), Remzi Kitabevi, 1994, s.38.

Farşlılar,⁷⁴ Araplar,⁷⁵ Yunanlılar,⁷⁶ Romalılar⁷⁷ gibi kültür ve medeniyetlerin pek çoğunda görülen örtünme geleneklerinin nedenlerini de irdelemek lazımdır.

İşte bu nedenle biz, elimizdeki tarihsel malzemeye de dayanarak, bu uygulamanın arkasında bir yönü ile geleneklerin, bir yönü ile de dinsel metinlerin bulunduğunu düşündüğümüzü ifade ediyoruz.

BAŞIN KAPATILMASI KONUSUNDAKİ GÖRÜŞLER

Burada şu soruların cevabını aramak istiyoruz: Acaba Yahudi kadınları neden bu kadar kendilerini gizleme ihtiyacı hissetmişlerdir? Şayet onlar kendi iradeleriyle bu kıyafetleri giyinmiyorlar ve erkeklerin dayatmasıyla bu şekilde davranmak zorunda kalıyorlarsa, o zaman erkeklerin kadınları böylesine tecrit etmeye çalışmalarının arkasındaki sebep/sebepler nelerdir? Şayet bu uygulama dinî metinlerden kaynaklanıyorsa, bu konuda gösterilen gerekçeler nelerdir? Eğer örtünme geleneklerin bir sonucu ise, geleneklerin arkasında hangi düşünceler hakimdir?

Yahudilik'teki örtünün aslında kadınları sistemli bir şekilde toplum hayatından uzaklaştırmak için kullanılan araçlardan sadece birisini oluşturduğu, bir başka ifade ile örtünün bu yönde istismar edildiği düşünülebilir. Biz araştırma alanımızın dışında kaldığı için burada bu konu üzerinde duramayacağız.⁷⁸ Bununla birlikte, Yahudi tarihi boyunca kadınları eğitimden, toplu ibadetten, ticaretten, mirastan vb. alanlardan uzak tutmak ve onları tam anlamıyla soyutlamak için çaba harcayan bazı kesimlerin genellikle örtünün işlevinden bu yönde istifade ettiklerine işaret

→ →

⁷¹ Kenanlı kadın kıyafeti için bkz. Grollenberg, Luc.H., *Shorter Atlas of the Bible*, Penguin Books, Hong Kong, 1984, ss.146-147.

⁷² Urartulu kadın kıyafetine örnek bir resim olmak üzere bkz. Ay, E., *a.g.m.*, s.17. Resim ile ilgili bilgi için de bkz. *a.g.m.*, s.15.

⁷³ Mısır'da kullanılan başörtüsüne bir örnek olmak üzere bkz. Coin: Octodrachm with portrait of Queen Arsinoe II Gold; Egypt, Easton Kelsey, 1963; Kelsey Museum, <http://www.umich.edu/~kelseydb/Exhibits/WomenandGender/w&g%20pix/power30-35.html>

⁷⁴ O dönemlerdeki Farşlı kadınların kıyafetine örnek olmak üzere bkz. Typical Persian man and woman, Tunics of rich fabrics, soft leather shoes with upturned toes, fringed capes, State University College Dept. Of Human Ecology Oneonta, NY, 13820, Slide No. 15, <http://employees.oneonta.edu/angellkg/MESOPOT.HTML>

⁷⁵ Arap kadınlarının o dönemdeki kıyafetleri için bkz. el-Vâkidi, Muhammed b. Omer, *Kitabu'l-Meğazi* (Tah: Marsden Jones, Beyrut, 1965-6, C.II, s.850; C.III, s.989; İbn Hişam, Ebû Muhammed Abdulmelik (218/833), *es-Sireyü'n-Nebeviyye*, Beyrut, bty., C.I, s.255; C.IV, ss.65-66; ez-Zubeyri, Ebû Abdillâh el-Mus'ab b. Abdillâh b. el-Mus'ab (236/850-851), *Kitâbu Nesebi Kureyş*, Tah: E. Levi-Provencal, Kahire, 1982, s.157; Savaş, Rıza, Hz. Muhammed Devrinde Kadın, Ravza Yayınları, İstanbul, 1992, ss.203-216. Arap kadınlarının o dönemdeki kıyafetleri Yahudi kutsal metni Mişna ve Talmud'da da bildirilmektedir. Bkz. M, Kelim, 29; Talmud Bavli, Shabbath, 65a. Ayrıca asırlardır Arap kadınlarının kullandıkları kıyafete bir örnek olmak üzere bkz. Dar Anahita Presents, Maghribi Women's Costume, From al-Andalus to Ifriqya, that is, from Spain to Tunisia, <http://home.earthlink.net/~lilinah/Costuming/MaghribiWomensCostume.html>

⁷⁶ Yunanlı kadın kıyafeti için bkz. Tertia Horaria, at the Hellenistic cemetery on Rheneia, Dated to the 2nd/1st century B.C, <http://www.culture.gr/2/21/211/21121m/00/lk21m069.jpg>

⁷⁷ Romalı kadın kıyafeti için bkz. Tebenna with clavi, colorful stolas, leather shoes, State University College Dept. Of Human Ecology, Oneonta, NY, 13820, Fashion 224, History Of Costume Roman, Instructor Dr. Katherine G. Angell, Roman/Etruscan, 800 BC - 400 AD, Slide No. 59, <http://employees.oneonta.edu/angellkg/ROMAN.HTML> Ayrıca bkz. Detail of central scene on sarcophagus depicting a married couple clasping right hands (dextrarum junctio) with Cupid holding a wedding torch, c. 240 CE, Munich, Glyptothek. Credits: Barbara McManus, 1988, Keywords: Marriage; wedding; funerary, http://www.vroma.org/images/mcmanus_images/couplesarcophagus.jpg

⁷⁸Bu konuda sadece bir örnek olmak üzere, kadınları toplumdan bütünüyle soyutlamak için, onları evlere kapatmak, üzerlerine kapıları kilitlemek gibi tutum ve davranışlar için bkz. TB, Gittin, 90a.

etmeden de geçemeyeceğiz.⁷⁹

Kutsal kitapların yazıldığı dönemlerde kadınları toplumdan uzaklaştırma çabaları çerçevesinde ortaya konulan tavırlardan birisi de nikahtan sonra kadınların saçlarının kazıtılmasıdır. Saçları kazıtılan kadınlar toplum içinde bu şekilde görünmekten utandıkları için evlerinden çıkamamışlardır. Böylece, onların kocalarına sadık kalmaları sağlanmaya çalışılmıştır. Fiili bu durumu göz önünde bulundurarak yapılan yorumlarda, evli kadınların saçlarını kapatmalarının arkasındaki nedenin işte bu kazıtılmış saçlar olduğu ileri sürülmektedir.⁸⁰ Yani, saçları kazınan kadınlar, kölelerin işareti olan böyle bir görünümle sokağa çıkmamak için örtünmek durumunda kalmışlardır.⁸¹

Görüldüğü gibi, bu yorumda bulunanlar kadınların güzellik ve cazibe merkezi olarak değerlendirilen saçlarının kazıtılarak çekiciliklerinin ortadan kaldırılmasının, aslında onların dikkatlerinin sadece ve zorunlu olarak kocalarına yöneltmelerine sebep olduğunu ifade etmektedirler. Öte yandan, yine bu türden yorumlardan, kocaların da bu geleneği hanımlarının kendilerine bağlılıklarının sağlanmasında önemli bir şart olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

Bu tarz yorumlarda, evli kadınların saçlarını kapatmaya zorlanmalarının arkasında hep erkeklerin örtüyü kadınlara karşı bir denetim mekanizması olarak kullandıkları, böylece onları toplumda görünmez kılmaya çalıştıkları vurgulanmaktadır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, aslında başörtüsü kadınların vücutlarını bü-

⁷⁹ Yahudilik'te kadınları toplumdan uzaklaştırmak bağlamında yapılan faaliyetler için bkz. Yasdıman, Hakkı Şah, "Yahudi Kutsal Metinlerinde Kadın Karşıtı Söylemler", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, Kış-İlkbahar, 2002, ss.97-121. Kadınların evlere kapatılması ve salt ev işlerine mahkum edilmesi Talmud'da "sürgün" ve "hapishane" kelimeleri ile tavsif edilmektedir. Bkz. TB, Eurivin, 100b. Ayrıca bkz. Wright, A., *a.g.e.*, s.211.

⁸⁰Bu konuda bkz. Bloch, A., *a.g.e.*, s.103. Ayrıca, evlenen kadınların saçlarının kazıtılması ile ilgili olarak bkz. "Wig", *The Jewish Encyclopedia*, C.XII, s.518; "Wig", *The Universal Jewish Encyclopedia*, C.X, s.517.

⁸¹ Köle kadınların evlendiklerinde saçlarını kestikleri Eski Ahid'de bildirilmektedir. Bu uygulama, evlenen köle kadınların diğer hür evli kadınlardan ayrılmalarını sağlamaya yönelik olarak yapılmıştır. Bu konuda Tesniye'de şöyle denilmektedir: "Düşmanlarına karşı cenge çıkacağın ve Allahın RAB onları senin eline vereceği ve onları esir olarak götürüleceğin zaman, esirler arasında bakılış güzel bir kadın görüp onu arzu eder ve karı olarak kendine almak istersen; o zaman onu evine getireceksin; ve o başını traş edecek..." (Tesniye, 21:12). Eski Ahid'de geçen bu metin daha sonra Hıristiyanlık tarafından da (biraz farklı bile olsa) yorumlamalarda referans olarak kullanılmıştır. Örneğin Pavlus'un "Eğer kadın örtünmüyorsa saçını kestirsin, ama kadının saçını kestirmesi ya da traş etmesi ayıpsa, başını örtsün." (I. Korintoslulara, 11:6) sözü yorumlanırken şöyle denilmiştir: "Bu cümlede geçen kadının saçını kestirmesi ya da traş etmesi ayıpsa ifadesi Eski Ahid'in Tesniye kitabında bildirilen hür kadın ile köle kadın arasındaki ayırtıcı özelliğe, yani köle kadının saçını traş etmesi, hür kadının da saçını uzatmasına göredir. Dolayısıyla, o dönemlerde köle kadınların belirleyici vasfı olan saçın kesilmesi hür kadın için ayıp bir davranış olarak değerlendirilmiştir." (*The Interpreter's Bible*, Ed.Nolan B. Harmon, Abingdon-Cokesbury Press, New York, 1953, C.X, s.127). Diğer taraftan, kölelerin hürlerden farklı bir statüde değerlendirilmelerinin bir emaresi olarak saçlarının traş edilmesi uygulamasına Eski Mezopotamya topluluklarında da rastlanılmaktadır. Örneğin, Babil'de böyle bir adet bulunduğunu şu metinden anlamaktayız: "Eğer bir berber, kölenin sahibi olmaksızın köle işareti (olan saçını) anlaşılmasın için (kölelik belirtisini kaybedecek şekilde) traş ederse, o berberin bileği kesilecektir. Eğer bir adam, berberi zorlayıp, (bir kölenin) kölelik belirtisi olan saçını anlaşılmayacak şekilde traş ettirirse, o adamı öldürecekler, kapısına asacaklar..." (Bkz. Tosun-Yalvaç, "Hammurabi Kanunları", *a.g.e.*, Kol. V, madde 226-227, s.207). O dönemlerde erkek köle ve kadınların saçlarının kesildiğini görmek için örnek olarak şu resme bkz. *Royal Tombs of Ur*, <http://josephberrigan.tripod.com/ancientbabylon/id13.html>, December, 1999. Bütün bu belge ve bilgilerden Mezopotamya ve çevresindeki kavim ve milletlerde kölelerin saçlarının kesilme adetinin bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Yani, bu uygulamanın sadece Yahudiliğe mahsus olmadığı, Yahudilik öncesi ve sonrasında pek çok kavim ve millette bu geleneğin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu durum yukarıda işaret ettiğimiz kültürler arası etkileşimi ortaya koyması bakımından önemlidir.

tünüyle kapatan örtülerin sadece bir bölümünü oluşturmakla birlikte, -bir anlayışa göre- kadının en cazip bölgesini gizleme rolünü üstlenmektedir.⁸² Çünkü, bu anlayışta olanlar cinsel tahrik ve kıskırtmada saçların oldukça fazla bir öneminin bulunduğuna inanmaktadırlar.⁸³

Bu anlamda, Talmud'da yer alan bir ifadede şöyle denilmektedir:

“Etkileyici özelliği nedeniyledir ki, Adem'e getirmeden önce, Allah bizzat kendisi, onun için (Adem'e) eş olarak yarattığı kadının saçlarını örmüştür.⁸⁴”

Talmud'daki bu ve benzeri ifadeler saçın (ve saç şeklinin) kadın vücudunu en cazip kılan bölgelerinden birisi olduğu anlayışının temelini oluşturmuştur.⁸⁵ Bu nedenledir ki, saçlar dinî metinlerde hem kadının güzellikleri arasında zikredilmiş ve hem de kıskırtıcılığı dikkate alınarak, 'mahrem bölge' olarak değerlendirilmiştir.⁸⁶ Bütün bunlara bağlı olarak da, kadınlar mahrem olan bölgelerini, güzelliklerini, bu çerçevede de saçlarını sadece kendi kocalarına gösterebilirler” denilmiştir.⁸⁷

Saçın tahrik ettiği ve vücudun en cazip yeri olduğu inancı, daha sonraları erkeklerin başı açık bir kadının yanında ibadet yapamayacakları hükmünün verilmesine de zemin hazırlamıştır.⁸⁸ Yani, erkekler başı örtülü olmayan bir kadının yanında dua ve ibadetle meşgul iken, başı açık kadının saçı yüzünden tahrik olabilirler ve böylece dua ve ibadetleri fasid olabilir. O nedenle, böyle bir durumla karşı karşıya kalan bir erkeğin ibadet yapması yasaktır.

Yine, Talmud'da yer alan yorum ve hükümlerde, mahrem olarak gösterilen saçların ve dolayısıyla başın açılmasının 'çıplaklık' olarak değerlendirilen bölgeler arasında geçtiği görülmektedir.⁸⁹ Bu anlamda, başörtüsünün 'çıplaklık' şeklinde ifade edilen bölgeyi kapatan bir işleve sahip olduğu belirtilmiştir.⁹⁰ Saçlara atfedilen bu değere bağlı olarak, kadınların onları açıkta bırakmalarının, yani çıplak kalarak güzelliklerini başkalarına sergilemelerinin sonucunda, daha sonraki yıllarda fakirliğe sürüklenecekleri ileri sürülmüştür.⁹¹ Bu duruma düşmemeleri için de, kadınların başörtülerine dikkat etme konusunda hassas davranmaları istenmiştir.

Kadının başörtüsü kullanmasının gerekçesi bağlamında yapılan bir diğer yorumda ise; başörtüsünün kadının tabiatındaki kötülüğü ve zayıflığı gösterdiği ifade edilmiştir. Bu yorumu göre, başörtüsü kadından gelecek tehlikeyi kontrol altına almayı temsil eden bir simgedir.⁹² Yani, örtü Aden'de ayağı kayan, aldanan ve sapıkça düşünceleri akla getiren kadının şeytani tabiatını temsil etmektedir.⁹³ O,

⁸²Brayer, Menachem M., *The Jewish Woman in Rabbinic Literature: A Psychosocial Perspective*, Ktav Publishing House Inc., New Jersey, 1986, s.317.

⁸³TB, Berachoth, 24a.

⁸⁴Bkz. TB, Shabbath, 95a; TB, Berechoth, 61a.

⁸⁵ Bkz. Brayer, M. M., *a.g.e.*, s.317.

⁸⁶ Kadın saçının kıskırtıcı ve tahrikkar olduğu şeklindeki görüş için bkz. TB, Berachoth, 24a. Ayrıca, kadın saçının erotik, ayartıcı, tahrik edici ve erkekleri huzursuz edici özelliği bulunduğu şeklindeki değerlendirme için bkz. Carmody, Denise L., “Judaism”, *Women in World Religions*, Ed. Arving Sharma, Sri Satguru Publications, Delhi, 1995, s.200; “Wig”, *The Universal Jewish Encyclopedia*, C.X, s.517.

⁸⁷Brayer, M. M., *a.g.e.*, s.317.

⁸⁸ TB, Berachoth, 24a; Rappaport, Samuel, “Wig”, *The Universal Jewish Encyclopedia*, C.X, ss.517-518. Ayrıca bkz. Brayer, M. M., *a.g.e.*, s.317.

⁸⁹ TB, Berechoth, 24a.

⁹⁰Brayer, M. M., *a.g.e.*, 316-317. Ayrıca bkz. Swidler, Leonard J., *Women in Judaism: the Status of Women in Formative Judaism*, Scarecrow Press, New Jersey, 1976, ss.121-123.

⁹¹Brayer, M. M., *a.g.e.*, 317.

⁹²Bloch, A., *a.g.e.*, s.103.

⁹³Bu iddiada bulunan araştırmacılar, özellikle Orta Doğu'da ortaya çıkan dinlerin, kadını bu şekilde değerlendirdiklerini ve bu bakış tarzının bölge dinleri arasında ortak bir anlayış olduğunu ileri

Aden Bahçesi'nde yılanın iğvalarına kanan, zayıf karakterli ve aynı zamanda Adem'i de yanıltıp hataya düşüren bir varlıktır.⁹⁴ Kadının bütün bu özelliklerinin bir işaretle temsil edilmesi gerekmektedir. Bu da başında taşıyacağı örtüdür.

Başın örtülmesi ile ilgili zikredilen bir başka neden de; başörtüsünün kocaların kadınlar üzerindeki erişilmez, kutsal konumlarının bir işareti olduğudur.⁹⁵ Bu görüşe göre, kocalar hanımlarına her konuda hakimdirler. Çünkü, Eski Ahid'de kocaların hanımlarına hakim olacakları bildirilmiştir.⁹⁶ Ayrıca, kadın erkekten yaratılmıştır.⁹⁷ Kadın ile erkek arasındaki bütün bu temel ayrılıkların bir göstergesi olmalı ve kadınlar da bunu taşımalarıdır. O da; başörtüsüdür.⁹⁸

Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere, kadınların başörtüsü takmalarının gerekçesinde onların statü bakımından erkeklerin altında buldukları yönündeki tez ile ilişki kurulmaya çalışılmaktadır.

Yahudilik'te kadınların başörtüsü kullanmalarının sebepleri sıralanırken, örtünün zengin ve asil kadınların onurlarının ve sosyal statülerinin bir sembolü olduğu da belirtilmiştir.⁹⁹ Bu yorumlara göre de, asil ve zengin kadınlar, içinde buldukları imkanları ve sınıf farklılığını ortaya koyabilmek için, başörtüsünü bir araç olarak kullanmışlardır. Bu anlamda, tarihi kayıtlarda sosyal statü bakımından aşağı tabakadan sayılan kadınların daha yüksek bir sınıfa ait oldukları izlenimini verebilmek için zaman zaman örtü ve peçe kullandıkları yönünde bilgilere rastlanılmaktadır. Buna göre, örneğin, hayat kadınlarının saçlarını kapatmalarına izin

→ →

sürmektedirler. Bu konuda bkz. Caldwell, Partice, Lifting the Veil: Shared Cultural Values of Control, <http://weberstudies.weber.edu/archive/archive%20A%20%20Vol.%201-10.3/Vol.%207.2/7.2Caldwell.htm>

⁹⁴ Tekvin, 3:1-7. Havva'nın Aden Bahçesi'nde yılanın iğvalarına kanması ve Adem'i de yanıltıp hataya düşürmesi konusundaki yorumlar için bkz. Genesis, 3:1-7, *The JPS Torah Commentary*, C.I, ss.24-25; Genesis, 3:1-7, *The Torah A Modern Commentary*, s.35.

⁹⁵Brayer, M. M., *a.g.e.*, s.139.

⁹⁶ Tekvin, 3:16.

⁹⁷ Tekvin, 2:21-22.

⁹⁸ Bu anlayış sadece Yahudilik'te değil, ama aynı zamanda daha sonra ortaya çıkacak olan Hıristiyanlık'ta da esas olarak alınacaktır. *Yeni Ahit*'te şöyle denilmektedir: "... Her erkeğin başı Mesih, ve kadının başı erkek ve Mesih'in başı Allah'tır... Çünkü erkek, Allah'ın sureti ve izzeti olduğu için, başını örtmemelidir; fakat kadın erkeğin izzetidir. Çünkü erkek kadından değil, fakat kadın erkektendir; çünkü erkek de kadın için değil, fakat kadın erkek için yaratıldı. Bunun için melekler sebebinden kadın, başı üzerinde *hâkimiyet alâmetine* sahip olmalıdır (I.Korintoslulara 11:3-10)." Bu metnin bir yorumunda şöyle denilmektedir: "Alemden bir hiyerarşik düzen bulunmaktadır. Buna göre, bütün varlıklar kendilerinden bir alt tabakada bulunanların başıdır. İşte bu yapı içerisinde kadının sıralamadaki yeri şöyledir: Tanrı, İsa, erkek ve kadın (*The Interpreter's Bible*, C.X, s.126)." Bu yorumun devamında da, özetle şu görüşlere yer verilmektedir: Kölelerin bir efendisi bulunduğu gibi, efendilerin de bir efendisi bulunmaktadır. Pavlus da bu gerçeği vurgulamak için böyle bir anlayışı ileri sürmüştü ve evde de bir başın bulunması gerektiğini, onun ise erkek olduğunu belirtmiştir. Diğer taraftan, bu hiyerarşik sıralamada, sorumluluklarına göre, "baş"ların bir işaret taşımaları gerekmektedir. Örneğin, erkek Tanrı'ya göre aşağıda olmanın ve ona karşı sorumlu bulunmanın bir alameti olarak başını kapatmamalıdır. Kadın ise; erkeğin altında ve ona karşı sorumluluk taşımanın emaresi olarak başını örtmelidir. İşte, kadınların örtünmelerinin bir nedeni de, evlenmeden önce evde babalarına, evlendikten sonra ise kocalarına karşı sorumluluklarını göstermektir (*The Interpreter's Bible*, C.X, ss.126-127). Netice itibarıyla, Pavlus'un kadının başörtüsü takmasını gerektiren nedenleri sıralarken ileri sürdüğü gerekçelerin bütünüyle Tekvin'de anlatılan Yaradılış olayından mülhem olduğu görülmektedir. Yani, Yahudilik'teki kadınların başlarını örtme geleneğinin nedenlerinden birisi olarak gösterilen, kadın ile erkek arasındaki ayrımların ve derece farkının örtü ile simgelenmesi anlayışının Hıristiyanlık'ta da benimsendiği ve referans olarak kullanıldığı ortaya çıkmaktadır (Bu konularla ilgili olarak ayrıca bkz. Rösler, Augustine & Fanning, William H. W., "Woman", *The Catholic Encyclopedia*, Robert Appleton Company Online Edition, Volume XV, 1999, <http://www.newadvent.org/cathen/15687b.htm> Latest update: 2004-Oct-20).

⁹⁹Schneider, Susan W., *Jewish and Female*, Simon & Schuster, New York, 1984, s.237.

verilmediği, ama yine de hayat kadınlarının saygın görünebilmek için bazen bu yasağı delerek, başörtüsü kullandıkları nakledilmektedir.¹⁰⁰ Bu haberlerden de başörtüsünün iffet ve asalet kavramlarıyla ilişkilendirilmeye çalışıldığı ortaya çıkmaktadır.

Yukarıda zikredilen, kadınların başlarını kapatmalarının gerekçelerinden sonuncusu hariç, diğer yorumlarda, bazen açık bir şekilde bazen de zımnen Eski Ahid'e atıf yapılmak suretiyle, dinsel bir söylem geliştirme çabası görülmektedir. Bu arada kışkırtma, cinsel tahrik, kötülük, zayıflık, fitne, sadakat, mahremiyet gibi kavramların öne çıkartıldığı dikkati çekmektedir. Yine, kadının erkeğin altındaki konumunun vurgulandığı da gözden kaçmamaktadır. Bütün bu yorumların Eski Ahid'de bildirilen "yaratılış"¹⁰¹ ve "Aden'den çıkarılış"¹⁰² olaylarından mülhem olduğu açıktır. Ama, daha önce de belirttiğimiz gibi, Eski Ahid'de hem bu olayların anlatıldığı bölümde ve hem de diğer bölümlerde Adem'in eşinin yaptığı hatadan dolayı başını kapatmasının emredildiğine dair bir ifadeye rastlanılmamaktadır. Dolayısıyla, bu yorumlar tamamıyla Talmud yazarlarına ve onların etkisinde kalan sonraki yorumculara aittir.

Öte yandan, her ne kadar Eski Ahid'de kadınların başlarını kapatmalarını emreden kesin bir hüküm yer almasa da, Talmud'un Yahudilik'teki yeri ve önemi göz önünde tutulduğunda, gerekçesi ne olursa olsun, başörtüsünün dinsel bir boyutunun olduğu söylenebilir. Çünkü, bazı yorumlara göre Talmud da, aynen Musa peygambere indirilen Tora gibi, vahiy kapsamındadır. Yani, Yazılı Tora'nın yanındaki Sözlü Tora'yı oluşturmaktadır.¹⁰³ Bu anlayışta olanlara göre ise; Talmud'da bulunan bütün emirler ve yasaklar ilâhidir, dolayısıyla başörtüsü de ilâhi bir niteliğe sahiptir.

Ayrıca, yukarıda zikredilen gerekçelerin bir kısmında örtünmenin hem erkeklerin kadınları kontrol altında tutabilmeleri ile ve hem de asalet vb. kavramlarla ilişkilendirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Bu gerekçelerden de örtünün, dinî niteliğinin yanında, geleneksel bir boyutunun olduğu ortaya çıkmaktadır.

VÜCUDUN KAPATILMASI KONUSUNDAKİ GÖRÜŞLER

Şimdi de kadınların vücutlarını bütünüyle kapatmaları konusunda yapılan yorumlara kısa bir göz atmak istiyoruz.

Kadınların vücutlarını bütünüyle kapatmaları konusunda yapılan yorumlarda, kadın vücudunun bir tahrik unsuru olarak değerlendirildiği görülmektedir. Buna göre, tepeden tırnağa kapatılmak suretiyle kadının cazibesinin giderileceği, böylece erkeklerin kışkırtılmalarının önüne geçileceği düşünülmektedir. Böyle yapmakla, bir yandan erkekler fitneye düşmekten, diğer yandan da kadınlar,

¹⁰⁰ Schneider, S.W., *a.g.e.*, s.237. Hayat kadınlarının başlarını kapatmalarının yasaklanmasına diğer Mezopotamya kavimlerinde de rastlanılmaktadır. Örneğin Asur Kanunları'nda "...fahişe örtülü değildir, başı açıktır." denilmektedir (Tosun-Yalvaç, "Orta Assur Kanunları", *a.g.e.*, Kol. V, madde 40, ss.230-231, 252). Hatta, o dönemlerde bu yasağı delmek için başını kapatan hayat kadınlarına üzerlerindeki elbiseleri almak, elli sopa vurmak ve başlarına zift dökmek gibi cezalar da verilmekteydi (Bkz. aynı yer). Hayat kadınlarının başörtüsü kullanmamaları yönündeki hassasiyet; böyle davrananları görüp de müdahale etmeyenlere verilen cezalarda da açıkça görülmektedir. Örneğin bu konudaki bir hüküm şöyledir: "Eğer bir adam örtülü bir fahişeyi görür, onu serbest bırakır ve saray mahkemesine götürmezse o adama elli sopa atılacaktır. Onu ihbar eden elbisesini alacak, kulaklarını delecekler, iplik geçirecekler, arkasına bağlayacaklar. Bir ay süreyle kralın haberciliğini yapacaktır." Bkz. Aynı yer.

¹⁰¹ Tekvin, 2:21-22.

¹⁰² Tekvin, 3:24.

¹⁰³ Bu anlamda, Talmud'un mahiyeti ve Yahudilik'teki yeri için bkz. Cohen, A., *Everyman's Talmud*, E.P., Dutton & Co., Inc., New York, 1949, Giriş Bölümü, ss.31-33; Finkel, Avraham Yaakov, *The Great Torah Commentators*, Jason Aronson Inc., New Jersey, 1996, s.61.

açılarak erkekleri kışkırtmadıklarından ya da kışkırtamadıklarından dolayı, herhangi bir tehlikeye maruz kalmaktan ve istismar edilmekten kurtulmaktadırlar.

Kadının vücut hatlarının tahrik unsuru olduğu üzerinde durulurken bacakların ve hatta kadının parmak uçlarının bile önemli olduğuna dikkatlerin çekildiği görülmektedir.¹⁰⁴ Talmud'da erkeklerin kadınların serçe parmaklarına dahi bakmalarının aslında onların gizli yerlerine bakmak gibi sonuç vereceği hükmü yer almaktadır.¹⁰⁵ Buna göre, kadınların parmak uçlarına bakmak da erkeklerin tahrik olmaları için yeterlidir.¹⁰⁶

Bu nedenledir ki, kadınlara ellerini ve kollarını yıkarken yabancı erkeklerle göstermemeleri hususunda ciddi uyarılarda bulunulmuştur. Öte yandan erkeklerle çamaşır yıkayan kadınların açılan kollarına bakmamaları uyarısı yapılmıştır.¹⁰⁷ Ayrıca, kadınların erkeklerin görecekları mekanlarda ve onlarla aynı yerde, topluca banyo yapmaları da yasaklanmıştır. Bu yasağa uymayan kadınların kocalarına hanımlarını boşamak zorunda oldukları bildirilmiştir.¹⁰⁸

Yine, kadınların vücutlarının açık olmasının erkeklerin ibadetine engel olacağı belirtilmiştir. Onlara, dua ve ibadet esnasında, tahrik olup huşu ve huzurları bozulmasın diye, bütünüyle giyinik olmayan kadınların yanında ibadet yapmaları yasaklanmıştır.¹⁰⁹

Bütün bu emirler, yasaklar ve yorumlardan da anlaşıldığı gibi, kadının vücudunun baştan ayağa kapatılmasının arkasında, onun bedeninin bütünüyle mahrem kabul edilmesi anlayışı bulunmaktadır. Dolayısıyla, kadınların özellikle de sokağa çıkarırken üzerlerine aldıkları vücudu kaplayan dış giysilerinin, mahrem bölgelerin erkeklerce görülmesini engellemeye yönelik bir işlevi yerine getirdiği ortaya çıkmaktadır. Yani, kadınların vücutlarının tamamıyla kapatılmasının, erkekler için bir tahrik ve tehlike unsuru olarak kabul edilen, kadın vücudunu saklama çabası olduğu anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Araştırmamızda şu sonuçlara ulaşmış bulunuyoruz: Yahudi dininin temel kutsal metni olan Eski Ahid'de kadınların başlarını kapatmalarını ya da nasıl kapatacaklarını bildiren açık bir emre rastlanılmamaktadır. Aynı şekilde, kadınların vücutlarını nasıl kapatacakları konusunda da bir emir görülmemektedir. Bunun yerine, Eski Ahid'de, sadece, daha önceki zamanlarda ve Eski Ahid metinlerinin

¹⁰⁴Bacakların mahrem olduğu yorumu *İşaya*'da geçen "eteği aç, baldırı aç... çıplaklığın açılacak, ayıbın görülecek" cümlesine dayandırılmaktadır. Bkz. *İşaya*, 47:2-3. Kadınların bacaklarının tahrik unsuru olduğu, bu nedenle kapatılmaları gerektiği, bu bölgenin açılmasının çıplaklık ve utanç sayıldığı yönündeki açıklamalar için de bkz. TB, Berachoth, 24a; Carmody, D.L., *a.g.m.*, s.2000.

¹⁰⁵TB, Berachoth, 24a.

¹⁰⁶ Erkeklerin kadınların parmak uçlarından etkilenmemeleri için, bakmanın ötesinde, kadınların ellerine herhangi bir temasın gerçekleşmemesi yönünde tedbirler alınmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda da esnafın alış-veriş sırasında para ödeyen kadının elinden doğrudan para alması yasaklanmıştır (TB, Berachoth, 61a). Bu nedenledir ki, dindar Yahudiler kadınlarla her türlü fiziki temastan şiddetle kaçınırlar ve hatta kadınlarla tokalaşmak zorunda kaldıkları durumlarda, onlarla temas haline gelmemek için, ellerinin üzerine kaftanlarını sıkıca dolarlar. Bu konuda bkz. Zborowski, M., ve Herzog, E., *a.g.e.*, s.138.

¹⁰⁷Bkz. TB, Baba Bathra, 57b; TB, Makkoth, 24a.

¹⁰⁸TB, Gittin 90a, 90b.

¹⁰⁹Bkz. "Woman", *The Universal Jewish Encyclopedia*, C.X, s.566. Vücudu bütünüyle kapalı olmayan hanımların yanında ibadet yapılmaması konusunda getirilen yasaklara göre, örneğin kısa kollu elbise giyinmiş -ki giyinemezler- kadınların yanında, yani kolları açık kadınların bulunduğu ortamda erkekler, tahrik olmamak için, hiçbir şart altında çalışamaz ve iş yapamazlar. Bu konuda bkz. Zborowski, M. ve Herzog, E., *a.g.e.*, s.136.

yazıldığı dönemlerde örtünme geleneğinin bulunduğu anlaşılmaya imkan veren bir kısım metinler yer almaktadır. Bu metinlerde bahsedilen ve üzerinde durulan bir takım olaylardan, Yahudilik'teki örtünme adetinin çok eskilerden beri devam ederek gelen bir uygulama olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan, Eski Ahid'de bu geleneğin tenkit edildiğine dair bir ifade de bulunmamaktadır. Hatta, zaman zaman muhtelif metinlerde örtünmeyle ilgili yapılan atıflardan, Eski Ahid'in bu geleneği onayladığı yönünde bir sonuç da çıkmaktadır.

Yahudilik'te kadınların başlarını ve bedenlerini kapatmalarını emreden hükümler esasında, Eski Ahid'in yorumu ve tamamlayıcısı kabul edilen Talmud'da yer almaktadır. Eski Ahid'de dolaylı olarak tesettüre işaret eden metinler, Talmud'da yorumlanmış ve sonuçta da tesettürün dinî bir emir olduğu hükmüne bağlanmıştır. Daha sonraki dönemlerde gelen Yahudi din bilginleri ise, örtünme ile ilgili düzenlemeler yaparlarken, hep bu görüşü referans almışlardır. Böylece, artık Eski Ahid'de bulunmayan, örtünün biçimi, örtü kullanmayanlara verilecek cezalar vb. pek çok konu üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulmuş olmuştur. Bunun sonucunda da, erken dönemlerden itibaren, Yahudi kadınları tepeden tırnağa vücutlarını ve bu meyanda da başlarını kapatmışlardır. Başlarını örterlerken de -bazen tek göz dışarıda kalacak şekilde- yüzlerinin ön kısmını bir peçe ile gizlemişlerdir.

Yahudi kadınlarının asırlarca üzerlerinde taşıdıkları bu kıyafet aslında onların içinde yaşamak zorunda kaldıkları coğrafyalardaki pek çok kavim ve milletteki kadınların giydikleri elbiselerle paralellik göstermektedir. Bu durum, dinî öğretilerin ve kültürel değerlerin oluşumu sürecinde, söz konusu coğrafyada yaşayan din ve kültürlerin birbirlerinin inanç ve uygulamalarını referans aldıklarını düşündürmektedir. Zaten kadınların başlarını ve vücutlarını örtmelerinin gerekçesi ile ilgili ileri sürülen sebeplerden de böyle bir neticeyi elde etmek mümkün olmaktadır. Kanaatimizce, her ne kadar dayanağının dinsel bir boyutu bulunuyor olsa bile, Yahudilik'teki kadın kıyafetinin geleneksel bir yapıya sahip olduğu gerçeğinin de gözden kaçırılmaması gerekmektedir. Hatta, burada dinsel söylemin rolünün hem geleneksel uygulamanın referans arayışına cevap vermek ve hem de asırlardır devam eden bu uygulamanın daha da pekiştirilmesine katkı sağlamak gibi bir işlevi yerine getirdiği görülmektedir.

Sonuç olarak, kutsal kitapların ortaya çıktığı dönemdeki Yahudi kadın kıyafetinin, dinî metinlerden mülhem olduğu kadar, daha önceki gelenekleri ve çevre kültürlerdeki kadın kıyafetlerini de yansıttığını söyleyebiliriz.